

מודעות היכרות ושידוכין בעיתונות שנות החמישים

אייל גינצברג

מבוא

חיפוש בני זוג באמצעות שידוכין הוא נוהג בחברות שונות לאורך ההיסטוריה והוא תופעה חוצת גבולות גיאוגרפיים, עדות וקהילות.¹ במאמר זה אבחן את תופעת מודעות השידוכין ונגזרותיה כפי שהיא ניבטת מן העיתונות הישראלית של העשור הראשון למדינה (1948-1958). עיתוני התקופה סיפקו מידע רב על שידוכין ועל שדכנים, על קשרי אהבה ונישואין, אם בכתבות תוכן ואם במודעות היכרות למציאת בני זוג שפורסמו מטעם אנשים פרטיים או מטעם שדכן מקצועי. התכנים שפורסמו

* המאמר מבוסס על עבודה סמינריונית שכתבתי בשנת 2016 במסגרת לימודי לתואר שני בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב. העבודה נכתבה בקורס 'עולים ומעברות' בהנחייתה של ד"ר אורית רוזין, ובהזדמנות זו אני מבקש להודות לה על התמיכה והסיוע שהגישה לי במחקר.

1 לקריאה מקיפה בנושא חיפוש בני זוג, מודעות שידוכין והסתייעות בשדכנים ראו: Nathan P. Cobb, Jeffrey H. Larson and Wendy L. Watson, 'Development of the Attitudes About Romance and Mate Selection Scale', *Family Relations*, 52, 3 (July 2003), pp. 222-231; Paul Bruthiaux, *The Discourse of Classified Advertising: Exploring the Nature of Linguistic Simplicity*, Oxford University Press, New York 1996; Albert A. Harrison and Laila Saeed, 'Let's Make a Deal: An Analysis of Revelations and Stipulations in Lonely Hearts Advertisements', *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 4 (1977), pp. 257-264; Felix Neto, 'Sex Differences in Portuguese Lonely Hearts Advertisements', *Perceptual and Motor Skills*, 101 (2005), pp. 393-400; Laurel Kendall, *Getting Married in Korea: Of Gender, Morality, and Modernity*, University of California Press, Berkeley, CA 1996, pp. 131-132; David M. Buss, *The Evolution of Desire: Strategies of Human Mating*, Basic Books, New York 1994, pp. 6-8, 14-15.

הם בגדר אוצר בלום למי שמתחקה אחר הלכי הרוח וחיי היום-יום בתקופה מעצבת זו. אף על פי כן, תחום זה טרם זכה למחקר אקדמי מקיף בהקשר היסטורי.² ייתכן כי הדבר מבטא את המגמה ההיסטוריוגרפית שרווחה בישראל עד שנות השמונים של המאה ה-20 להתמקד בחקר היסטוריה פוליטית ואידאולוגית ולזנוח את ההיסטוריה החברתית.³

תופעת מודעות השידוכין מציעה מבט בלתי שגרתי בישראל של אותה תקופה. חקר תופעה זו אינו מתיימר כמובן להוות תחליף לתחומים המקובלים במחקר ההיסטורי, אלא שיש בו כדי להוסיף עליהם ולגוונם. המודעות משקפות את פני החברה שבה שגשגו, את האווירה, את הערכים, את הנורמות והלכי הרוח ואת תפישות העולם שרווחו בה; הן מעמידות במוקד הדיון נושאים של מגדר, משפחה וזוגיות ובכך מעניקות פנים לחוויותיהם של אנשים מן השורה, כמעין גרעין שניתן לגבש סביבו תובנות קונקרטיות באשר לתהליכים שהתרחשו במדינת ישראל הצעירה.

במאמר זה אבקש להציג את יוזמי המודעות ואת בני הזוג שחיפשו באמצעותן, ולשאול מה ניתן ללמוד מכך על החברה הישראלית של התקופה. כדי לענות על שאלה זו, אנתח את המודעות שהתפרסמו בשלושה עיתונים פופולריים שפנו לקהל החילוני הוותיק בעיקר: העיתונים מעריב ודבר והשבועון לאשה.⁴ היות שמדובר בעיתונים מן הזרם היהודי המרכזי בלבד, אין להניח שיש במודעות אלה כדי להעיד על אשר התחולל מחוץ לשיח ההגמוני, בשולי החברה הישראלית ובכלל זה מגזרים ולאומים הדוברים שפות שאינן עברית. גם אין להניח כי יש בניתוח זה כדי לתאר את החברה הישראלית כולה. כותבי המודעות אינם אפוא בבחינת מדגם מייצג של כל המחפשים אחר בני זוג ומכל צורות היישוב בארץ דאז. עם זאת, מתוך ריבוי המודעות ומתוך קווי האופי העוברים בהן כחוט השני

2 עבודת המחקר המרכזית שאסתייע בה נכתבה בידי חנה מיבר ב'1982. החוקרת עסקה במקרה המבחן של מודעות השידוכין בשנים 1949-1978 ובחנה מנקודת מבט סוציולוגית ואנתרופולוגית את תפקידן של המודעות. עם זאת, הושוו בה נתונים מטווח שנים רחב למדי, שלא נקשרו לרקע ההיסטורי שבו הם מתקיימים כדי להפיק מהם תובנות רלוונטיות להבנת תהליכים חברתיים בישראל. ראו: חנה מיבר, 'דימויי המין בישראל 1949-1978 (ניתוח תוכן של מודעות שידוכין)', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 1982, עמ' 44.

3 על אפינה של ההיסטוריה החברתית ראו: דבורה ברנשטיין, 'מה שרואים משם לא רואים מכאן: היבטים ותובנות בהיסטוריוגרפיה הישראלית', סוציולוגיה ישראלית, ב'1 (1999), עמ' 23-50.

4 ראו פירוט בהמשך. טווח התקופה שנבחר הוא השנים 1948-1958. המודעות עצמן פורסמו בעיתון מעריב למן שנת 1952.

ניתן ללמוד על עולמם של כותבי המודעות ועל הנורמות החברתיות שהם שאפו להתיישר על פיהן, ומתוך כך - על החברה הישראלית כולה ועל הערכים שהנחו אותה.

העיתונות הכתובה מהווה לדעתי ביטוי לרחשי הציבור ומאפשרת לקרוא בנושא הנדון מעיניהם של בני הזמן ולשרטט קווים לפניה המגוונים. העיתונות נבחרה למקור העיקרי משום שמטבעה היא משקפת את המציאות: העיתונות מגיבה, מראינת ומדווחת על החדש, החשוב והמעניין; ושלא כספרי לימוד או יצירות ספרותיות, המאחרים להתפרסם, היא מגיבה במהירות למתרחש. בשנות החמישים הייתה העיתונות אמצעי התקשורת העיקרי בישראל, ומספר העיתונים העבריים שהופצו בארץ היה רב ביחס לקהל הקוראים הפוטנציאלי. על כן, פענוח מידע שהובא בתקשורת יכול לתת לנו כלים להבנת סביבת היום-יום של האזרח.⁵

באמצעות ניתוח מודעות אלו אבקש לטעון כי נוסח מודעות השידוכין בתקופה הנחקרת מלמד שחיפוש בן זוג באמצעותן לא התקיים לשם אהבה בלבד, אלא היו בו מניעים נוספים - כמו רצון לבנות משפחה ולשפר מעמד חברתי וכלכלי - אשר דרשו מבני זוג פוטנציאליים להיות בעלי מאפיינים כלכליים, שיוכיים ואישיותיים מתאימים. לצורך הדגשת טיעוני העיקריים, אסקור את הדימויים שהציגו כותבי המודעות בנושאים שונים בתחום הזוגיות והיחסים ואכרוך בהם תיאוריות סוציולוגיות. לאחר מכן אתעמק בנתיב הנוסף שאליו הפנו מודעות השידוכין: משרדי השדכנים.

רקע תיאורטי

דגמים תיאורטיים על התנהגותם של בני אדם כשהם מתבקשים או מעוניינים להציג את עצמם בפני אחרים הולמים את האופן שבו מציגים את עצמם מחפשי בני הזוג במודעות השידוכין. אחד הדגמים הללו הוא דגם הצגת העצמי של ארווינג גופמן (Goffman) המדבר על פרספקטיבה של הצגת תיאטרון. גופמן השווה את האינטראקציה שבין בני אדם להצגת תיאטרון, שבה שחקנים מגלמים דמות לעיני קהל. הוא תיאר את האינטראקציה שהפרט מקיים עם הקהל ואת האופן שבו הוא מציג לעיני אחרים את עצמו ואת פעילותו. לטענתו, בכל הזדמנות שבה אדם בא במגע עם אנשים בסיטואציות חברתיות שונות, הוא שואף לעשות

5 ראו: איתי הימלבוים, 'תפיסת התפקיד והתפקוד העיתונאי ותפיסת חופש העיתונות כפי שאלו באים לידי ביטוי בתקנוני אתיקה - מחקר בינלאומי משווה', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2003, עמ' 12; אילן בן עמי, "מי קורא מה?" קריאת עיתונים בישראל כדפוס של צריכת תרבות', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 1988, עמ' 21.

אידיאליזציה לדמותו ולביצועיו, וזאת מתוך כוונה ליצור את הרושם המבוקש על פי האינטרסים שלו.

גופמן השתמש באנלוגיות מעולם התיאטרון והשתית את הדגם שלו על הצגת העצמי. את האדם המציג את עצמו השווה גופמן למבצע; עצם הצגת העצמי הוא ביצוע, והאנשים שאליהם מופנה אותו ביצוע הם קהל. את הביצוע מתאר גופמן כתחום פעילותו של הפרט לפני קהל, שיש בו השפעה על הקהל. דגם הצגת העצמי תואם את תחום מודעות השידוכין משום שבמעמד זה הפרט מתבקש להציג את עצמו מול קהל; מתוך הנחה שחיפוש בן זוג היא סיטואציה חברתית בפני עצמה ושמודעות השידוכין מהוות צורה ספציפית של הצגת העצמי, ניתן לנתח ולהסיק מסקנות מן ההצגה העצמית המתומצתת בכתב.

על פי גופמן, המציג עשוי ליצוק לביצוע שלו את הערכים שהחברה מכבדת ומעוניינת בהם, ובכך להוסיף לו נופך של יוקרה המאירה אותו באור חיובי בעיני צופיו. בד בבד, דברים אלו יודגשו בעת הביצוע יותר מאשר בהתנהגות היום-יומית של המבצע, ויוסותרו דברים אחרים שאינם יוצרים רושם אידיאלי.⁶ כך גם במודעות, שבהן הכותבים מדגישים את אותם תכונות וערכים חברתיים רצויים שצליחו לעורר התעניינות מרבית בהם. נוסף על כך, מובן כי מודעה כתובה, שבה הקוראים אינם רואים את דמותו הפיזית של הכותב ואינם יכולים לעמוד על תכונותיו והישגיו האמתיים, מאפשרת לו להחסיר פרטים שאין ברצונו להראות, או לייפות אותם לפחות.⁷

מודעות שידוכין פרטיות

בשנות העשרים של המאה ה-20 קבעה עיריית תל אביב-יפו מקומות מיוחדים לפרסום מודעות בחוצות העיר.⁸ חלק מן המודעות הציגו היכריות עם בנים ובנות של היישוב הארץ-ישראלי שפרסמו שדכנים מקומיים, שהשדכנות הייתה בעבורם עיסוק משני לעבודתם כרוכלים וסוחרים.⁹ בה בעת, בעיתונות הכתובה החלו להתפרסם מודעות עצמאיות של מחפשי שידוך ומודעות מטעם משרדי שדכנות. תחילה הופיעו המודעות בלוחות העיתונים במסגרת מדור המודעות הכללי

6 ארווינג גופמן, **הצגת האני בחיי היומיום**, דביר וספרי רשפים, תל אביב 1980, עמ' 62-63.

7 שם, עמ' 26.

8 אסנת רוט-כהן ויחיאל לימור, "מאומנות לתעשייה": גורמים, תהליכים ונקודות ציון בהתפתחות תעשיית הפרסום, **מסגרות מדיה**, 14 (אביב 2015), עמ' 68.

9 ראו ספר המביא את זיכרונותיהם של בני התקופה: יבנאל מטלון, **תל אביב: זכרונות 1919-1939**, י. מטלון, רמת גן 2004, עמ' 138-139.

בסעיף 'שונות'. עיתון מעריב ייחד להן למן שנת 1952 טור נפרד שנקרא 'היכרויות ושידוכים'. חלקן פורסמו מטעם אנשים פרטיים, וחלקן מטעם שדכנים ובהן מסרו את פרטיהם של מועמדים שונים לשידוך. צורתן של המודעות הייתה כשל תיבות זעירות שאורכן כסנטימטר אחד ורוחבן שלושה סנטימטרים. תוכן המודעות הורכב לרוב משני משפטים: במשפט הראשון נמסרו נתונים כלליים של המחפש, ובמשפט השני - הדרישות מבן הזוג המבוקש. לצד מודעות אלו פורסמו מודעות אחדות בעלות תכנים זהים שהובלטו בגודלן ובאותיות מודגשות וגדולות יותר. בקיץ 1952 עלות הפרסום של מודעה מכל סוג בלוח הייתה 100 פרוטות למילה, חצי ל"י לשורה ושתי ל"י לכל חצי אינץ'; בעבור פרסום בגיליון ערב שבת נגבתה תוספת תשלום בשיעור 25 אחוזים.¹⁰

המודעות כללו מסר קצר ונהיר במטרה להיראות אטרקטיביות. בשל היותן קצרות נאלץ המחבר לתאר בתמצית מאפיינים ספציפיים. כך, למשל, במודעה סטנדרטית בגיליון יום שישי של עיתון מעריב מ'25 ביוני 1954 הופיע התיאור הזה: 'אשה יפה בת 38, משכילה, בעלת רכוש גדול, מעוניינת להכיר אדם בעל מקצוע חופשי או בעל תעשייה'.¹¹ ממש מתחתיה, במודעה אחרת נכתב: 'בן 31, רווק, בעל מקצוע, מסודר, מעוניין להכיר בחורה למטרת נישואין'.¹² מודעות רבות פורסמו מטעם קרובים ובני משפחה של רווקים, והן היו דומות במאפייניהן למודעות שפורסמו מטעם המבקשים להשתדך בעצמם, אם כי לעתים התיאור בהן היה ארוך ומפורט ממודעה סטנדרטית. דוגמה טיפוסית למודעה כזו פורסמה בעיתון מעריב מ'28 בינואר 1955: 'עבור קרובתי, גברת גלמודה, תרבותית, נתינת אנגליה, עדינה ואצילת רוח, ממשפחה מיוחסת מפורסמת, יעלת חן, בגיל 41, לא בלי רכוש, אני מבקש בן זוג מחוג בעלי השכלה דתיים'.¹³

• ב ח ו ר מ ש כ י ל ו כ ע ל ה ו ס ע ה
 נ א א ב נ ו מ מ ש פ ח ה מ כ ו ב ר ח ע ר
 ב ר כ מ ט ר ה ק ב ו ע ה ו מ ס ו ד ר כ ר י
 ר ח ש ל ז ח ד ר י מ מ ק ו מ מ ר כ נ ו
 ב ת " א , מ ע ו נ י ל ה כ י ר כ ח ו ר ה כ ח י
 מ ר ח ל מ ט ר ח נ ש ו א י נ ה ע ר ח ל א
 ח י ט ו ב ה - ת . ר . ו ז ו ו - ת " א ע ב ו ר
 " צ ע י ר " .

תצלום מודעה שפורסמה בגיליון מעריב מ'19 באוקטובר 1956

10 'לוח מעריב', מעריב, 1.8.1952.
 11 שם, 25.6.1954.
 12 שם.
 13 שם, 28.1.1955.

בחינת תכניה של כל מודעה, על המבנה והרטוריקה שלה, מלמדת על האנשים שעמדו מאחורי הכתב ומספרת במידת־מה כיצד תפשו והעריכו את עצמם, את תכונותיהם ואת מטרותיהם בחיפוש אחר בן זוג; יתרה מזו – היא מצביעה על הבלתי רצוי בעיניהם בנוגע לבן הזוג המבוקש.

אחד ההיבטים המיוחדים של ההיכרויות באמצעות מודעות מתבטא בחריגתן מן האופן שבו נערכות היכרויות רומנטיות בין גברים לנשים. בהיכרות ראשונית פנים אל פנים, הגורם העיקרי הוא משיכה וחזות חיצונית. במודעות, כדי להתגבר על היעדר הנוכחות הפיזית מפורטים מאפיינים גופניים חיצוניים עיקריים, כמו משקל וגובה; מידע כמו מקצוע, השכלה, מצב כלכלי ושאיפות רומנטיות מצוין במפורט, במידיות ובישירות במסגרת ההיכרות הכתובה, לעומת האינטראקציה המתקיימת במפגש היכרות ראשונית פנים אל פנים.

המודעות נדגמו מתוך מודעות שפורסמו בעיתון **מעריב** בשנים 1953, 1955 ו־1957. עיתון **מעריב** נבחר כמקור למדגם בשל פרסומו הרצוף מאז קום המדינה ובשל היותו העיתון הנפוץ והנמכר ביותר בשלושת העשורים הראשונים לקיומה.¹⁴ כ־50 מודעות נדגמו מכל שנה, ובסך הכול נדגמו 150 מודעות. כל דגימה נעשתה מגיליון ערב שבת, בארבעה מועדים קבועים בכל שנה, אחת לשלושה חודשים (ב־15 בינואר, ב־15 באפריל, ב־15 ביולי וב־15 באוקטובר, או בימי ו' הסמוכים להם). מודעות שזוהו כמודעות של משרדי שידוכין – באמצעות שם המשרד, או מספר תא דואר שחזר על עצמו – לא נכללו במדגם.

על מנת לבחון את האופן שבו נשים וגברים אפיינו ודימו את עצמם ואת בן הזוג הרצוי בעיניהם, סווגו התיאורים העצמיים והתיאורים של בני הזוג המבוקשים לשלוש קבוצות: מאפיינים אישיותיים, מאפיינים שיוכיים ומאפיינים הישגיים. בקבוצת המאפיינים האישיותיים נכללו תכונות אופי, תכונות אינטלקטואליות, יופי, פיזיות, נשיות או גבריות ומצב משפחתי. בקבוצת המאפיינים השיוכיים נכללו ארץ מוצא, עדה, מגורים, ותק בארץ ודת. בקבוצת המאפיינים ההישגיים נכללו השכלה, מקצוע, מעמד בעבודה ומעמד חברתי. מצב כלכלי ובעלות על רכוש נכללו במאפיינים השיוכיים.

את המשתנים שנדלו מן המודעות ניתן לקטלג לעשרות 'תכונות'. בדגימה חולקו התיאורים העצמיים שבמודעות ל־11 קטגוריות עיקריות אשר שוקללו בהן תכונות גברים ונשים, ובתוך כך גם נבדק מה היו התכונות והמאפיינים שחיפשו כותבי

14 שלום רוזנפלד, 'פרקי קרליבך והקמת "מעריב"', קשר, 30 (נובמבר 2001), עמ' 96, 98; יחיאל לימור ואינס גבל, 'עיתוני הפרוטה ב־1948: המלחמה כערש הצמיחה של העיתונות הפופולרית בישראל', בתוך: מרדכי בראון ומאיר חזן (עורכים), **אזרחים במלחמה: קובץ מחקרים על ההברה האזרחית במלחמת העצמאות**, יד יצחק בן־צבי, ירושלים 2010, עמ' 297.

המודעות בבן הזוג המבוקש. להלן חלוקה כללית של התכונות והמאפיינים כפי שעלו מן המודעות:

1. גיל
2. מצב כלכלי (בעל רכוש, בעל דירה, מסודר בחיים)
3. אופי (נחמד, רגיש, תרבותי)
4. פיזיות (גבוה, נמוך, נאה)
5. השכלה (משכיל, בעל השכלה, אקדמאי)
6. אינטלקטואליות (אינטליגנטי, אינטלקטואל, חכם)
7. תעסוקה (מסודר בעבודה, בעל משרה, בעל משרד)
8. מצב משפחתי (רווק, גרוש, אלמן, משפחה טובה)
9. סטטוס בארץ (ותיק בארץ, עולה)
10. תכונות מגדריות (גברי, נשית)
11. עדה (אשכנזי, אירופי)

מתוצאות הדגימה עולה כי כותבי המודעות היו פנויים בתחילת שנות השלושים לחייהם, מרביתם התגוררו בשלוש הערים הגדולות בארץ: תל אביב, ירושלים וחיפה. נתונים אלו נותנים מושג בנוגע למאפיינים השייכים שלהם ומלמדים כי רובם היו מהשכבות הוותיקות בארץ ומוצאם העדתי היה אירופי.

עוד ניתן ללמוד כי קיימת במודעות חלוקה בין תכונות אישיות כמו יופי ואופי ובין תכונות תפקודיות כמו מקצוע. בולט בהן השימוש בתארים כאמצעי לסימון הישגיות, בייחוד במקצועות נחשקים ומבוקשים, המעידים על המועמד שהוא בעל השכלה ומעמד גבוה. נדמה שכותבי המודעות העניקו ציון מיוחד להיותם בעלי מקצוע כמו מנהל חשבונות, מהנדס או 'בעל משרד', אולי מתוך הנחה שמקצוע מבוקש מעיד על היותם שאפתניים ורציניים, אינטליגנטיים ובעלי הכנסה גבוהה. ציון המקצוע במודעה נועד ליידע את בן הזוג הפוטנציאלי שהכותב הוא אדם בעל כישרונות שעושים אותו למועמד ראוי.

כאשר כותב המודעה מקדם את עצמו, הוא נוקט דרך של פיתוי המעוררת סקרנות ומדגישה את הכדאיות הטמונה בבחירה בו ויוצרת מראית עין שלפיה הוא ייחודי. הטקטיקה הזאת יעילה במיוחד משום שכותב המודעה יודע מה מחפשים הקוראים בבן הזוג המבוקש. ציון הנושאים והתחומים החשובים ביותר למחפש מושך את עיניו ומצייר בעבורו מועמד המזדהה עם אותם ערכים החשובים לו והשותף לאותם רצונות ומאויים, באופן שמסייע לו לדמיין חיי זוגיות עם מפרסם המודעה.

בניתוח המודעות קשה להבחין בבירור בטכניקה של שימוש במוטיבים המזוהים כ'גבריים' (כמו כוח, שליטה, מעמד ובעלות על רכוש) לעומת מוטיבים המזוהים כ'נשיים' (כמו יופי, אסתטיקה ורוך). דרישתם של גברים ונשים כאחד להכיר אדם 'נאה' ו'בעל רכוש' מלמדת כי במודעות השידוכין לא תמיד באים לידי ביטוי הבדלים

בין המינים כפי שמצאו מחקרים שבחנו תפקידי מין וסטריאוטיפיזציה של נשים בתקשורת.¹⁵

עם זאת, אף שגם גברים וגם נשים בחרו לשווק את עצמם באמצעות תיאורים דומים למדי, שבסיסם בעלות על רכוש וממון, ניכר כי הזכרת המצב הכלכלי והרכוש הייתה שכיחה יותר בקרב גברים, ואילו הזכרתם של מצב משפחתי ויופי הייתה שכיחה יותר בקרב נשים.¹⁶ ככלל, נראה כי תכונות אישיות תפסו מקום חשוב בדימוי הנשים בעיני הגברים. בעוד נשים חיפשו בגבר בסיס כלכלי ופרנסה, לרוב הן התבקשו לספק יופי וחום משפחתי. המסקנה היא שתכונות בעלות משמעות רגשית וחברית היו חשובות בעבור גברים, והתכונות הכלכליות היוו בסיס להתקשרות בנישואין בעבור נשים.

בדגימה לא נמצאו מודעות שניתן לסווג ככאלה שנראה בהן כי המועמד מנסה לעורר התעניינות באמצעות הדגשת תכונות שאינן אופייניות למינו. כלומר, על סמך המודעות, גברים ונשים חיפשו במידה שווה בני זוג בעלי מאפיינים כמו 'הופעה נאה', 'צעיר' או 'צעירה', 'עדין' או 'עדינה'.

משתנה מעניין בחשיבותו העולה מן המודעות הוא גיל הנישואין. הסבירות של נישואין בגיל צעיר גבוהה יותר בחברות מסורתיות והיא פוחתת ככל שהחברה מודרנית יותר, נתון שבא לידי ביטוי גם בישראל. הכותבים נקבו לרוב בטווח גילים רצוי שבו ניכרת העדפה לכך שהגבר יהיה מבוגר מן האישה. גילו של הבעל הוא אחד הגורמים המשרתים את הסטטוס־קוו במערך הכוחות בין המינים וככל שהוא מאפשר לגבר להיות החשוב, החזק, המגן ובעל הניסיון כך הוא מאפשר את תלות האישה בגבר.¹⁷

מדד חשוב נוסף בבחירת בן הזוג היא השכלתו, כיוון שהשכלה היא משאב נרכש, התלוי בפרט ובבחירותיו, והיא מעידה על ההון האנושי שלו ולעתים אף על מצבו הכלכלי.¹⁸ ברברה אוקון (Okun), אשר בדקה את רמת ההומוגניות בנישואין מבחינת

15 מסקנתם של מחקרים כאלה היא שהתקשורת מעבירה ערכים פטריארכליים לצורך שימור הסדר חברתי הקיים ושימור מצבן הנחות של נשים. אלו מוצגות בתקשורת כשוליות להתפתחות פוליטית, תרבותית וכלכלית של החברה האנושית. ראו: סיגל רוביצ'ק, 'נשים בעיני עצמן - דימויים של תעסוקת נשים בעיתון לאשה בשנים 1950-1995', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 1998, עמ' 1.

16 ראו גם בחינתה של מיבר את המודעות שפורסמו בשנים 1949-1953: מיבר, 'דימויי המין בישראל', עמ' 44.

17 אריאלה פרידמן, באה מאהבה: אינטימיות וכוח בזהות הנשית, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1996, עמ' 95.

18 אבי טילמן, 'השפעת ההשכלה והמוצא העדתי על שוק הנישואים בישראל', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2010, עמ' 15.

עדות ומבחינת רמות השכלה שונות בישראל, מצאה כי בשנות החמישים ובתחילת שנות השישים הייתה העדפה גדולה יותר לבחירה בנשים בעלות השכלה נמוכה יחסית.¹⁹ ממצחקרים שונים עולה כי הבחירה בן הזוג אינה חפשית לחלוטין וגם בתחום רגיש ואישי זה בני אדם פועלים לפי הנורמות המקובלות בחברה שבקרבה הם חיים.

בבחינת המשתנה העדתי, נמצא כי מודעות השידוכין מחדדות את קיומה של אנדוגמיה, היא הנוהג לבחור בן הזוג לנישואין שהוא מאותה קבוצה חברתית או מאותה קטגוריה חברתית. אף שהנושא כמעט שלא הוזכר במודעות, לעתים ציינו הכותבים את המוצא של בן הזוג המבוקש. יש להניח כי המשתנה העדתי כן היווה קריטריון לבחירה בבן זוג, משום שבשנים הראשונות למדינה הפער התרבותי והכלכלי בין העדות היה גדול וההפרדה ביניהן הייתה כמעט מוחלטת. על כן, המשתנה העדתי סינן והגביל מועמדים - ויתרה מזו, הוא נועד לשמור ולהישמר מפני חדירה של אלמנטים שנתפשו כזרים.²⁰ רוב המשתדכים שציינו את המשתנה העדתי היו אשכנזים, ומכאן שהשייכות העדתית האשכנזית הייתה גורם משיכה בשוק הנישואין. כמו בהצגת המצב הכלכלי, גם ציון המוצא העדתי בא להעלות את קרנו של המשתדך על מנת להגביר את סיכויו למצוא שידוך.

עד כה עמדתי על כמה ממדים מרכזיים בהישען על דגם הצגת העצמי של גופמן, הגורם כי האדם מתנהג כמבצע בכל סיטואציה חברתית. מודעות השידוכין הן אפוא צורה מסוימת של הצגה עצמית המגלמת את הסיטואציה החברתית של חיפוש אחר בן זוג. כעת אפנה לבחון מודעות נוספות שפורסמו בדפי העיתונים: מודעות מטעם משרדי השידוכין.

19 עיקרי מחקרה של אוקון מובאים אצל טילמן. ראו: שם, עמ' 25.

20 מיבר, 'דימויי המין בישראל', עמ' 21; בשנות החמישים רק תשעה אחוזים מהנישואין היו אקסוגמיים, שבהם האחד ממוצא מזרחי ובן זוגו ממוצא אשכנזי. ראו: לוח ג/7, שנתון סטטיסטי לישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים 1982, עמ' 33. יש לסייג נתונים אלו בכך שמדיניות הקליטה של פיזור האוכלוסייה במושבי עולים ובעיירות פיתוח וריחוקם מריכוזי היישוב הוותיק של יוצאי אירופה יצרו הפרדה פיזית בין עולים לוותיקים, ובכך תרמו לתדמית שלילית של העולים בעיני הוותיקים ולתחושת ניכור של העולים כלפי הוותיקים. ייתכן שנתון זה, וכן יישובם של בני אותה עדה במקום יישוב אחד, הם שתרמו את חלקם לאחוז הנישואין הבין-עדיתיים הנמוך. נוסף על כך, קיים קושי בהסתכלות במזרחים או באשכנזים כקטגוריות מופרדות, שכן באותה תקופה התקיימה הבחנה בין תת-עדות וכן בין תת-עדות אשכנזיות.

משרדי שדכנות כמתווכים אפשריים

מקצת ממודעות השידוכין בעיתונות פורסמו מטעם שדכנים ובהם נמסרו פרטיהם של מועמדים שונים. מתוך עיון במודעות אלו ראוי לייחד להן תשומת לב פרטנית משום שהן מאירות נדבך נוסף בעולם השידוכין ומשלימות ומרחיבות את הבנת התופעה. כותבי המודעות מטעם משרדי השידוכין נקטו אמצעים זהים לאלה שנקטו במודעות הפרטיות. באמצעות העיתון שהתפרסמו בו מודעות אלו נפתח אשנב אל עולם שדכנות רחב שקנה לו מתנגדים רבים, אך גם תומכים לא מעטים. מוסד השידוכין מוזכר כתופעה נפוצה בחברה היהודית המסורתית.²¹ בהדרגה נהייתה פעילותו של השדכן לחלק בלתי נפרד מתהליך בחירת בני זוג בחברה היהודית האשכנזית, ומקצוע השדכנות זכה למקום מכובד. ואולם השינויים שהתרחשו בחברה המודרנית לא פסחו על מוסד השדכנות. בחירתן בן זוג לנישואין החלה להתבסס על היכרות אישית בין בני הזוג ובכך נסתם הגולל על מקצועו של השדכן בשכבות רבות בחברה היהודית.²² שדכנות הייתה נפוצה בתל אביב בשנות העשרים, לעתים כעיסוק משני לשם הכנסה נוספת. דוגמה לכך הוא 'אברהמלה שדכן', מוכר פרות במדרכה ברחוב לילינבלום 15, שהיה מפגיש את המועמדים לשידוך ליד בית הכנסת הגדול בתל אביב.²³

מעיתונות העשור הראשון למדינה עולה כי מוסד השידוכין בגרסתו המודרנית והישראלית היה שחקן פעיל עד מאוד בשוק הפנויים-פניות, גם אם נודע כמטרה לבזו וללעג בעיני אחרים. השדכנים פרסמו מודעות היכרות בלוחות העיתונים, הן בכפיפה אחת עם המודעות העצמאיות לחיפוש שידוך והן בנפרד ובהבלטה. מודעת שדכנים טיפוסית נוסחה כפרסומת לכל דבר ועניין. כך למשל פרסם את משרדו השדכן ליבר:²⁴ 'השדכן המודרני יוסף ליבר מציע לאישה הבודדת המעוניינת

21 לפי ההיסטוריון אברהם גרוסמן, השדכנות תפסה מקום חשוב בעדות אשכנז למן המאה ה-12, ואילו לפי מקורות ספרדיים מתקופה זו התופעה נדירה מאוד ובלתי מקובלת. התפתחותה מיוחסת לתמורות שחלו בגיל הנישואין ובמעורבות המועטה של החתן והכלה בבחירת בני זוגם בתוך מסגרת שבה המשפחה והקמתה נתפסו כאחת המטרות העיקריות בחייו של יהודי. ראו: אברהם גרוסמן, חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירופה בימי הביניים, מרכז זלמן שזר, ירושלים 2003, עמ' 111-116; שמואל שילה, 'השדכן במשפט העברי (מראשית הופעתו ועד תקופת ה"שולחן ערוך")', משפטים, ד (תשל"ג), עמ' 361-373.

22 סימה זלצברג, 'קולה של הבת ומעורבותה בתהליך ההשתדכות בחסידות' תולדות אהרון', בתוך: טובה כהן (עורכת), להיות אשה יהודייה - הקובץ הרביעי, דפוס גרפית, ירושלים 2007, עמ' 185-206.

23 מטלון, תל אביב: זכרונות, עמ' 138-139.

24 משרדו של יוסף ליבר פעל בדירתו שכרוב המכבי 3, תל אביב. בשנת 1938 פרסם

להיות מאושרה בחיים את שרותו ושרותה של רעייתו הגב' ברוניה ליבר. הם ימצאו לך - למטרת נישואים - את בן זוגך המתאים מכל חוגי החברה והעדות בסודיות גמורה.²⁵ השדכנית אסתר לוין הציגה את עצמה כ'שדכנית המפורסמת הראשונה בארץ' והבטיחה 'סודיות גמורה בהחלט. אלפי רשומים מכל חוגי האינטליגנציה בכל הארץ'.²⁶ אף הפסיכולוג ד"ר הוגו גולד הצהיר במודעה שפרסם, כי 'רק פסיכולוג טוב יזמן לך את בן הזוג או בת הזוג הראויים לך. אלפי רשומים'.²⁷

הפנייה אל השדכן נעשתה בכתב או באמצעות ביקור במשרדו. זו גררה מפגש עם מועמדים פוטנציאליים לשידוך בפנינת רחוב, בבית קפה או בדירת השדכן, שם היה השדכן מציגם זה לזה. היה שהמשודכים נישאו בזכות ההיכרות או נדרש מהם לשלם דמי שדכנות של 100-200 ל"י.²⁸ העיתונאית תקוה וינשטוק ביקרה בביתו של השדכן כדי לדווח במעריב על חוויותיה:

מצאתיו עטוף חלוק רופאים לבן, כרמזו ל'גישה מדעית' למקצוע. עבודתו העיקרית בערבים, ברם גם באותה שעת צהריים לא חסרו מבקרים: הבחורים חיכו לתורם באגף השמאלי של הדירה, הבחורות בימני, וחדר השדכן מגשר ביניהם [...] עברה לפנינו תהלוכה ארוכה של גברים ונשים.²⁹

דבריה של הכתבת אופפים בציניות ובדיחות הדעת, ומשקפים היטב את החשדנות שאפיינה את יחס החברה לשדכנים. כפי שציין עוז אלמוג, הפנייה לשירותיו של

חוברת בת 40 עמודים ובה 300 מודעות שידוכין, שנקראה 'השדכן המודרני: מדריך מודרני לנישואין בארץ'. ראו: 'מה נשמע', דבר, 20.2.1953, עמ' 17. בשנות החמישים שינה את שם משרדו ל'מזל טוב - משרד מודרני לשידוכים' ופרסם את שירותיו בשם זה. ראו: חיי שעה, 41, 29.4.1954.

25 ראו מודעה: 'השדכן המודרני', לאשה, 84, 21.10.1948; ראו גם מודעה מטעם הגב' ברוניה: 'האם בודדה הנך? אין לך חוג מכרים? פני לשדכנית הידועה', שם, 27 (362), 17.3.1954.

26 ראו מודעה: 'השדכנית המפורסמת הראשונה בארץ', מעריב, 17.7.1953. משרדה של לוין שכן ברחוב קריית ספר 9, תל אביב.

27 ראו מודעה: 'רק פסיכולוג טוב', שם, 17.7.1953. משרדו של גולד היה ברחוב פרישמן 7 בתל אביב; היו גם משרדי שידוכין שהציעו שידוך באמצעות התכתבות: 'הקץ לבדידות, קרב את יום נישואיך והכר את בן/בת זוגך על ידי קורספונדנציה. פרוספקט מלא ישלח לך תמורת 100 פרוטות. פנה עוד היום אל: זהורית', שם, 22.5.1953; 'המתכון להתכתבות לפי שיטה אמריקאית מכריז על מבצע: נא להכיר! אפשרויות נרחבות להכרת חבר (ה) באמצעות התכתבות, נא לצרף 150 פר'. סודיות מוחלטת', שם, 22.5.1953.

28 תמר אבידר, 'ללכת אל שדכן? - חס ושלום! אולם... מי יעזור לי להתחתן?', לאשה, 48 (383), 13.8.1954.

29 תקוה וינשטוק, 'שדכן מודרני', מעריב, 2.2.1951, עמ' 3.

השדכן הייתה כרוכה בהסתרה: 'השידוך בשנות החמישים נחשב לנושא דיסקרטי ולא הרבו לדבר או לכתוב עליו בפומבי'.³⁰ לצד המבוכה שבפנייה לשדכן, השדכנות הייתה עיסוק פופולרי שעסקו בו קרוביהם, משפחותיהם, שכניהם וחבריהם של פנויים ופנויות עד בלי די, לעתים באופן טורדני ממש.³¹ שדכנים לא פעם התגוננו מפני תדמית שלילית זו; כך למשל ציין בעל משרד שידוכין בכתבה שעסקה בנושא בלאשה: 'הפונה אליי חש בושה אך אין בכך הצדקה. מגיעים אנשים צעירים שהשקיעו בעבודה אך גילו שנותרו לבד'.³²

עיתונות התקופה עמוסה בכתבות והתייחסויות לשידוכין ולמשרדי שידוכין וללבטים הנוגעים להם. בכתבתה של שפרה בן טוב בלאשה צוין כי 'סטטיסטיקה שנערכה במקומות שונים בעולם הוכיחה, כי שמונה מבין עשר זוגות שבאו בברית הנישואין בעזרת השדכן, מצאו את אשר קיוו למצוא בחיי הנישואין ומקרי הגירושין בין זוגות אלה נמוך פי כמה באופן יחסי'.³³ גם ד"ר רומן פרטצל,³⁴ מהבולטים שבכתבי השבועון לאשה, צידד בשדכנות וראה בה 'גורם חשוב בכריתת ברית נישואין [...] אין ספק שיש צורך במוסד ממין זה [...] השדכנות, עד כמה שהיא מתנהלת באחריות ולפי תכנית מסוימת, עלולה במקרים רבים להביא ברכה'.³⁵ להשקפתו, נישואי שדכנות הם פתרון הולם לבודדים, הנעשה על בסיס מחושב ומדעי ואף לעתים מוצלח יותר מנישואין שהם תוצאה של היכרות מקרית: 'כשאין המזל משחק למועמד לנישואין ואינו מכיר בן זוג מתאים בדרך מקרה - על מוסד השדכנות לקבל את תפקיד המקרה'.³⁶

העובדה שהיחס לנושא נבחן במדדים מדעיים ונשפט בידי מומחים עושה את הדיון בו למעניין במיוחד. השימוש בתואר 'דוקטור' או הצגת דעתם של ידועי שם כרכו את הכתוב במעטפת של ידע מקצועי מבוסס ובר-סמכה המאשר או שולל

- 30 עוז אלמוג, פרידה משרוליק: שינוי ערכים באליטה הישראלית, אוניברסיטת חיפה וזמורה-ביתן, חיפה 2004, עמ' 1027.
- 31 מרים ידידה, 'אגרת מאת צעירה בלתי נשואה', חיי שעה, 4, 13.8.1953, עמ' 15; רינה גיל, 'לא לעולם... רווק!', לאשה, 18 (510), 15.1.1957.
- 32 עדנה שרון, 'חקירה מיוחדת, המוצדק קיום משרדי השידוכין?', לאשה, 18 (302), 21.1.1953.
- 33 שפרה בן טוב, 'מניין יבוא חתני?', שם, 7 (342), 28.10.1953.
- 34 ד"ר פרטצל (שינה את שמו לפארצל), משפטן, שאב את ידיעותיו בנושאי זוגיות ונישואין מתוך התעניינות אישית בפרסומים של חוקרים מתחומי מגוונים, ובהם סוציולוגיה, פסיכולוגיה ורפואה. ראו: ר. פרטצל, הבראת הנישואין - במקום גירושין, סיני, תל אביב 1950, עמ' 11-13.
- 35 יור. רומן פרטצל, 'שדכנות: לחיוב או לשלילה?', לאשה, 108, 12.4.1949.
- 36 שם.

את התפקוד הרצוי וה'נכון'. כך למשל, 'הפסיכולוג האמריקני הנודע אץ' המילטון' צוטט כמי שהמליץ על שימוש בשירותיהם של משרדי שדכנים מתוך אמונה כי הם ממלאים שליחות חשובה ועוזרים לבודדים למצוא שלווה נפש.³⁷ עמדה חיובית נוספת כלפי משרדי השידוכין ניכרת בסיפורו של אב שלא התרצה אחר בחירתה של בתו:

פניתי לעצת שדכן מכובד ששמעתי כי לקוחותיו באים מן השכבות הנאות של הישוב. הוא התאים את אופייה של בתי לאופי אחד הבחורים שהכיר ואני הזמנתי את הבחור אל ביתנו לארוחת ערב־שבת. הצגתי בפני בתי כידיד ותיק - והאהבה החלה פורחת ביניהם. אני בהחלט מצדד בשדכנות הגונה, באשר השדכן המנוסה יודע להתאים את אופי בני הזוג ומכיר אותם באורח יותר אובייקטיבי מאשר אילו הנערה בעצמה הייתה צריכה לבחור לעצמה בחור.³⁸

מכאן שמעמד, רכוש וכסף היו מרכיב מהותי בשידוך. דוגמה נוספת לכך באה בכתבה 'איך בוחרים בימינו בן זוג', ובה ענה הכותב על השאלה 'האם גברים רבים מחפשים זיווג באמצעות שדכנים?': 'כן. ולא דווקא גברים חסרי יוזמה. לעיתים קרובות, גברים הרוצים להתבסס באורח כלכלי, ואינם מכירים בחורות בעלות אמצעים, פונים אל שדכנים'.³⁹

שירותי שדכנות נתפשו כפתרון אף לאנשים שנבצר מהם להכיר בן זוג מסיבות שונות. בתשובה למכתבה של קוראת, כתבה עדנה שרון, מהכותבות הבולטות בשבועון 'לאשה': 'את אישה מבוגרת שבגלל נסיבות חייה לא מצאה את בן זוגה המתאים. ייתכן כי בעזרת משרד לשידוכין תוכלי לפגוש את חבריך לחיים. מובן, יש מעצורים של רגש בושה... אולם אני מכירה זוגות מאושרים רבים בזכות שדכן'.⁴⁰ במקרה אחר, בכותרת 'ומדוע לא שדכן?' השיבה הכתבת לפנייתה של הקוראת רחל: 'ייתכן שתמצאי את אושרך בעזרת השדכן, כמו הרבה נשים אחרות. עליך להתגבר על רגשות הבושה וההיסוס שאין להם שחר ולדאוג לעתידך'.⁴¹

משרד השידוכין שימש מענה הולם לאנשים שאיבדו את יקיריהם או לאנשים בודדים כמו עולים חדשים, ניצולי שואה ואלמנות מלחמה. כך למשל, הומלץ לקוראת מרים ס' ש'ייתכן כי בת דודתך תמצא את אושרה אם תפנה אל משרד

37 בן טוב, 'מניין יבוא חתני?'

38 שרון, 'חקירה מיוחדת, המוצדק קיום משרדי השידוכין?'

39 יור. רומן פרטצל, 'איך בוחרים בימינו בן זוג', לאשה, 128, 7.9.1949.

40 'אשה בודדה ועצמאית', מדור תיבת הדואר, שם, 24 (154), 15.3.1950.

41 'ומדוע לא שדכן?', מדור תיבת הדואר, שם, 27 (362), 17.3.1954; ראו גם תשובה לאווה

הבודדת: 'המוצא - פניה לשדכן', שם, 3 (236), 18.10.1951; תשובה ל'מיאשת מבני

ברק: באמצעות משרד שידוכין...', שם, 22 (568), 25.2.1958.

לשידוכים. אין היא צעירה כל כך. היא שיכלה את בעלה ואת ילדה במחנה הריכוז ושוב אינה מסוגלת בוודאי להתאהב בגבר בקלות יתרה'.⁴² גם 'מ.ב. מתל אביב' הצהירה כי למדה ועבדה כל חייה עד אשר נוכחה כי אין לצדה 'אדם לשפוך את לבי לפניו. ולפתע הרגשתי רצון עז להינשא לאיש, לטעום מהחיים הזורים לי'.⁴³ במקרה זה הומלץ לכותבת לפעול בארגון נשים כלשהו על מנת להכיר אנשים, ושאל לא תצליח בכך יהיה עליה לפנות לשדכן.

אחרים ראו ברקע משפחתי אישי גורם סיבתי שבגיניו אין למועמד מוצא אלא בפנייה לשדכן. העיתונאית אלישבע כרמלי כתבה:

איני מאמינה שמפגישה מתוכננת, מחושבת (כזו של השדכן) עשויה להיוולד אהבה אמתית. אולם - מאידך יודעת אני היטב שיש ויש נערים ונערות, לרוב גלמודים ויתומים, שמבלי עזרת שדכן לא יצליחו להתחתן. וגורלם [...] נמצא בידיהם, בידי השדכנים.⁴⁴

אף השדכנים עצמם ראו את תפקידם להיות מושיעים של ממש בעבור אנשים בודדים או מוכי אסון. בריאיון, השמיע שדכן את הדברים האלה:

ניכר מאוד מספרם של העולים החדשים בין הפונים לעצת שדכן, באשר דרכי הארץ אינם ידועות להם, ואורחות תושביה רחוקות מתפישתם. חיי חברה קשה להם להקים, ודרושה להם עזרתו של שדכן. מאידך, רב גם מספר הוותיקים הפונים אלינו, וגם 'צברים' לא מעטים נעזרו על ידי.⁴⁵

אחד השדכנים סיפר כי 'בחורות צעירות המבקרות אצל השדכן - "מתגנבות" אל משרדו בהבעה של אשמה על פניהן. וישמרן האל מלהיפגש עם אנשים המכירים אותן!'.⁴⁶ שדכן אחר סיפר:

מקובל לחשוב שההולכים לשדכן הינם רק אנשים שאינם צעירים, או שמגרעותיהם הרבות מונעות מהם אפשרות למצוא בני זוג ולהינשא בדרך אחרת. למעשה אין הדבר כך. אליי באים אנשים מכל הגילים. ברור שרבים מהם הינם בגיל העמידה ומעלה, אולם גם צעירים רבים פונים אלי.⁴⁷

42 'ובכל זאת... שדכן!', מדור תיבת הדואר, שם, 8 (397), 17.11.1954.

43 'התנזרתי מהחיים ואיני רוצה עוד', מדור תיבת הדואר, שם, 22 (152), 1.3.1950.

44 אלישבע כרמלי, 'שתי פנים היו לשדכנית', שם, 28 (417), 6.4.1955. ההדגשה שלי.

45 שרון, 'חקירה מיוחדת, המוצדק קיום משרדי השידוכין?'

46 אבידר, 'ללכת אל שדכן? - חס ושלוש! אולם... מי יעזור לי להתחתן?'

47 שרון, 'חקירה מיוחדת, המוצדק קיום משרדי השידוכין?'

מנגד, היו שראו במשרדי השידוכין דבר פסול. אחת מהן היא אם שיצאה נגד השדכנות כמוצא לרווקותה של בתה: 'בתי הגיעה לגיל עשרים ועודנה רווקה. אולם אני מודאגת ולא יעלה כלל בדעתי לפנות לשדכן [...] מטבעם של רווקים לחפש נישואין. ואצל השדכן מה אמצא? שוב רווקים המחפשים בנות זוג לנישואין. מה ההבדל?'.⁴⁸ ואילו רווקה צעירה סיפרה בריאיון, בשמה הבדוי 'פנינה', כי היא מעדיפה ללכת למועדון ריקודים כדי לפגוש בחורים וכי אינה הולכת לשדכן משום ש'אצל שדכן אינני יכולה לראות את הבחור שאני מעוניינת בו, עוד לפני שהוא מעוניין בי, מפני שהשדכן מסדר פגישה בין שני בני זוג שהמטרה ברורה לשניהם. אני צעירה, רוצה להשתעשע'.⁴⁹

בעלי דעות אחרות, בוטות וביקורתיות יותר, תיארו את הפונים אל השדכן כאנשים המחפשים לעצמם 'מלבד רעיה לחיים, גם סידור כלכלי. נערות צעירות המבקשות להימלט מאימת הצבא. בחורות נאות [...] מחפשות לעצמן אדם שיקנה להן מעמד וביטחון בחיים'.⁵⁰ אחרים התנגדו לשדכנות משום שראו בה מקצוע שתכליתו אינה אלא בצע כסף, המקלקל את אידיאל האהבה משום שבזכותו נישאים אנשים שראוי שייוותרו רווקים.⁵¹ השדכנים הואשמו בהתעניינות בלקוחות בעלי רכוש, כסף ויופי חיצוני, בעוד אלה 'שאינם יפי תואר ועשירים, וכאלה יש בארצנו, אין להם סיכויים רבים למצוא את מבוקשם, ואולי הם אינם יכולים לשלם את דמי השדכנות... ומשום כך אינם פונים ככלל למשרדי השדכנים'.⁵²

בכמה כתבות תוארו השדכנים כאנשים שאינם אמינים. שדכנית שהשיאה אנשים שביקשו להכיר בעלי אמצעים תוארה בלגלוג כ'אשה היודעת את ערכה [...] בריאת בשר ולבושה שמלה פרחונית'.⁵³ שדכן אחר תואר בבדיחות הדעת כ'יהודי בעל זקן, לראשו כיפה ולרגליו אנפילאות ישנות. שולחנו עמוס מחברות משומנות וממורטות, מכתבים, טלפון חדש ומבריק, 4 אגרטלים ובתוכם פרחי נייר זולים, מסגרת מוזהבת ובה תמונתו של השדכן וזוגתו בימי עלומיהם בפולניה'.⁵⁴ על פי כתבות שפורסמו בנושא, מודעות השדכנים היו 'בעלות התוכן הפיקנטים ביותר והמושכות קהל קוראים גדול [...] מקור לא אכזב לבדיחות ולמהתלות

48 שם.

49 י. בן-הרצל, 'באולם הריקודים', דבר, 4.11.1955.

50 אבידר, 'ללכת אל שדכן?'

51 פרטצל, 'שדכנות: לחיוב או לשלילה?'

52 בן טוב, 'מנין יבוא חתני?'

53 דינה (ללא שם משפחה), 'נשים לפני כס הדין: לשדכנית לא היה איכפת...', 'לאשה', 43 (378), 7.7.1954; ללא שם, 'נאשם בנישואים כדי להוציא כסף מאשתו בטענות שווא',

על המשמר, 12.11.1953.

54 אבידר, 'ללכת אל שדכן?'

מרובות, וממילא שמות לצחוק את מלאכת השדכנות ומוזילות את ערכה'. הביקורת החדה ביותר שנמתחה על המודעות מסוג זה טענה כי הן בדויות ו'מעוררות חששות בלב הקורא כי "משהו אינו כשורה" עם הבחור או הבחורה המבקשים להשתדך - כי אילו היה מצבם כה מבוסס ואיתן, וחיזוניותם כה נאה ומושלמת - מדוע נזקקים הם לעזרתו של שדכן?⁵⁵

היו שקשרו את מוסד השדכנות לצרכים הלאומיים של מדינת ישראל, ועל כן שיבחו את עבודת השדכן: 'כולנו יודעים כי קשר משפחתי אמיץ ותקין הוא יסודה של מדינה בריאה. לכן עלינו לדאוג שלמועמד מוכשר לחיי נישואין יימצא בן זוג או בת זוג מתאים, בדרך ראויה, אם לא עמד לו מזלו להכירו במקרה [...] עלינו לכבד את פעילותו הסוציאלית ולתמוך בו, לטובת חברתנו'.⁵⁶ שדכן תל-אביבי טען שהתפשטות המקצוע דורשת הקמת התארגנות שדכנים ארצית, אשר יש בה 'אפילו מטרה לאומית. ואומנם השדכנים רואים עצמם "מוסד לאומי" חשוב'.⁵⁷ אחר ראה בעבודתו חשיבות 'בארץ שמחציתה מהגרים חסרי מכרים; יש בה סיוע לאותה מצווה לאומית ראשונה במעלה: עליה פנימית'.⁵⁸

זכות שידוכין נערכו חתונות בין אשכנזים לבני עדות המזרח, עד כי אחד השדכנים קבע שהנישואין הבין-עדתיים המוצלחים ביותר הם בין 'צברות מעולי תימן הנישאים לצברים מעולי גרמניה'.⁵⁹ הוא סייג זאת בכך ש'השדכנים אינם להוטים אחרי שידוכין כאלה מפאת הסיבוכים הכרוכים בהם'.⁶⁰

כמו ההיכרויות באמצעות מודעות בעיתון שפרסמו אנשים פרטיים, גם שידוך באמצעות שדכן נתפש כדרך להיחלץ ממצב כלכלי קשה או לכל הפחות לשפר את יכולות הפרנסה ותנאי הקיום. בכתבה בנושא שהתפרסמה במעריב תואר כיצד אנשים צעירים מחפשים 'סידור' שפירושו 'אמצעים חומריים לשיכון, ריהוט, מקרר חשמלי, רדיו ופטיפון לתקליטי "לונג פליי"'. הדרך הקלה ביותר להשגת מטרה זו היא באמצעות השדכנים'.⁶¹ שדכנים אחדים אף שידכו בין גברים ישראלים ליהודיות אמריקניות עשירות שהגיעו לישראל במיוחד כדי למצוא חתן. אישה כזו תוארה כמי ש'יש לה תעודות המעידות כי בניו יורק היא בעלת דירה מרוהטת יפה, חלק בבית מלאכה לכובעי נשים', ואילו הגבר ששודך לה תואר כ'דתי ומנהל חשבונות

55 ש.ם.

56 פרטצל, 'שדכנות: לחיוב או לשלילה?'; ראו גם: הנ"ל, הבראת הנישואין, עמ' 150.

57 נתן טירה, 'גם השדכנים מתארגנים', מעריב, 27.10.1954.

58 וינשטוק, 'שדכן מודרני'.

59 טירה, 'גם השכנים מתארגנים'.

60 ש.ם.

61 ש.ם.

"פרטי". 20 שנה בארץ, בעל חצי חדר וחליפה אחת (בלתי מגוהצת).⁶² נראה כי מודעות מטעם שדכנים היו דומות למודעות שפורסמו מטעם אנשים פרטיים ולא היה ביניהן הבדל ניכר לעין. מודעה טיפוסית שפורסם משרד שידוכין הציעה 'למטרת נישואין, בחור בן 27 נחמד, יליד פולין, ותיק בארץ, עשיר ומסודר, מעוניין להכיר בחורה, צעירה יפה בעלת הופעה נאה, ממשפחה טובה ומעדה אשכנזית'.⁶³ מודעה נוספת הציעה 'למטרת נישואין, אקדמאי, רווק, 35, בעל עמדה ציבורית וכלכלית, מבקש רווקה (לא גבוהה) יפה ומסודרת. תארי חיצוניותך ושאיפותיך, גיל ומקצוע'.⁶⁴ מודעות אחרות אף דרשו שבן הזוג הפוטנציאלי יהיה בעל נכס או ממון: 'בעל עסק (28), גבוה, אירופאי, מבקש להכיר צעירה משכילה בעלת הופעה (רצוי עם דירה) עד גיל 24'.⁶⁵ לעתים היו שפנו למשרדי שידוכין על מנת למצוא מועמד מתאים בעבור חבר או קרוב: 'עבור ידידי, בעל תעשייה בן 32, קומה בינונית, מדבר עברית, גרמנית ואונגרית [כך במקור], בעל מכונית פרטית, אני מחפש בחורה מתאימה למטרת נישואין, רצוי עם סכום של 40-50,000 ל"י'.⁶⁶ מודעה אחרת מטעם משרדה של הגב' ברוניה הציעה לשדך אלמנים בעלי רכוש: 'אלמן בן 50, עשיר מאוד, בעל בית גדול בתל אביב; אלמנה עשירה בעלת 100,000 לירות, עם עסק'.⁶⁷

נוסף על ההיבט הכלכלי, השדכנים שימשו כתובת להורים שסלדו מבני הזוג שבחרו ילדיהם. אותם שדכנים נעטרו לבקשת ההורים לשדך בין ילדיהם לילדי אחרים, על מנת למנוע מצב שבו יינשאו ילדיהם לאדם שאינו לשביעות רצונם - לרוב שאינו משכיל או שאינו בעל אמצעים. על השדכנים הוטל לארגן מפגשים מקריים כביכול בין הרווקים, ולהציגם באצטלה של היכרות אקראית ממש.⁶⁸ מנהג זה מוכיח שאף כי הייתה החברה מודרנית, ובמרכזה השאיפה לבחור בחירה חפשית בן הזוג, היו בה שפעלו על פי נורמות מסורתיות, שלפיהן המשפחה וצרכיה הם שקבעו לאדם

62 נדב ארגמן, "צייידות החתנים" מאמריקה, חיי שעה, 3, 6.8.1953; ראו גם פרסומיו של 'שדכן קופל' מרחוב החשמונאים 18, תל אביב: '2 תיירים אמריקאיים מחפשים בנות זוג עד גיל 28, וכן 'אמריקאית מחפשת בן זוג בעל מקצוע חופשי או מומחה טוב עד גיל 50, מעריב, 1.4.1955; וגם את פרסומיה של גב' ברוניה: 'תיירת בת 25 מאמריקה בעלת 10,000 דולר', שם, 15.5.1953.

63 מודעה, שם, 22.5.1953.

64 שם.

65 שם, 27.12.1957.

66 שם.

67 שם, 15.5.1953.

68 ללא שם, 'מה נשמע', דבר, 20.2.1953, עמ' 17.

את בן זוגו לנישואין. היה בכך משום ביטול והמעטה בחשיבותם של האינטרסים של היחיד, ואף הבעת דאגה משיקול הדעת של אנשים צעירים. מודעות השידוכין היו אפוא אמצעי מקשר בין קוראי העיתונים ובין משרדי השידוכין והשדכנים, ושימשו ערוץ ביטוי נוסף של אנשים שהיו כמעט חריגים משום שלא היו נשואים. החזרתיות והיקף פרסומן של המודעות לאורך שנים רבות בעיתונות, במדורי אמצע השבוע וסוף השבוע, מראים שפעילות השדכנים הייתה רחבת היקף בשנות החמישים. השדכנות הייתה מקצוע שאולי לא יוחדה לו תשומת לב רצינית אך מבחינה מעשית הייתה לו משמעות בעבור רבים. דווקא משום היותה צדדית, שולית לכאורה, נלעגת, נצבעת פעילות זו בצבעים מעניינים יותר וחושפת מידע על אותם אנשים - מה הרגישו, רצו, קיוו וחלמו.

הגישה כלפי חיפוש אחר שידוך בעיתונות הכתובה

במחקרה על האופן שבו מוצגים דימויים תעסוקתיים של נשים בעיתונות, ציינה סיגל רוביצ'ק (Robichek) שלצד היותה של התקשורת תשקיף של המציאות החברתית, היא משמשת גם כמוסד חברתי התורם לתהליך קבלת החלטות, המשנה ומעצב מחדש גישות ותפישת מציאות.⁶⁹ אחת הדרכים לבחון כיצד מודעות השידוכין משקפות עמדות בנוגע לענייני נישואין, אהבה וקניין היא לנתח את התוכן של כתבות העוסקות בתופעת השידוכין. לשם כך אבקש לבחון כמה כתבות שהתפרסמו בנושא בלאשה, שהיה שבועון הנשים המסחרי העיקרי בישראל ואשר פנה למגוון רחב יחסית של קוראים.⁷⁰

69 רוביצ'ק, 'נשים בעיני עצמן', עמ' 4.

70 עיתונות הנשים מפגישה קהל גדול של נשים עם מקורות מגוונים של מידע דרך מכתבים למערכת ומדורי ייעוץ. אלו מסייעים לנשים לדעת מה נשים אחרות חושבות, לפתור בעיות, להיחשף לדעות מומחים. העיתונות מציידת את הנשים בארסנל של דעות ועמדות בנושא סגנון חיים, סוגיות כמו חשיבותה של עקרת הבית מול האם העובדת. להרחבה ראו: חנה הרצוג, 'עיתונות נשים: מרחב משתק או מרחב לקריאת תיגר?', קשר, 25 (מאי 1999), עמ' 124-133; מדור 'מכתבים למערכת' מהווה בייחוד ביטוי לקשר הדו־סטרי שבין העיתון לקוראיו. זוהי במה שבאמצעותה יכולים הקוראים לבטא את עמדותיהם, ומכתביהם מהווים מקור מידע בנושאים הקרובים ללבם. ראו: נועה מיכאלי, 'מידע וידע בעיתוני נשים בישראל 2002-1947 - מגמות ושינויים: המקרה של שבועון "לאישה"', עבודת מוסמך, אוניברסיטת בראילן, רמת גן 2005, עמ' 122; ראו גם: סונייה ליידין, "לאשה" - שבועון ישראלי לנשים: ביתיות, ייצוג עצמיות ומציאות', קשר, 28 (נובמבר 2000), עמ' 36-42; שלומית רובין טענה כי לאשה פנה לנערה הצעירה שטרם נישאה ושייעודה העיקרי הוא להינשא, ולאשה המבוגרת יותר שהגשימה את ייעודה להינשא וללדת ילדים. לדעתה, האישה לא נתפסה כישות עצמאית ואוטונומית אלא כחלק מתוך המערכת המשפחתית, ולכן גם מגמת העיתון הייתה 'להורות' לה את התחומים

שכחותן של כתבות בענייני זוגיות גדלה בשנות הארבעים, עם פרסומם של מדורים מיוחדים לנשים בעיתונות היומית ובעיתונות נשים בלתי מגויסת. ניכר כי הכתבים ראו בנישואין מוסד חברתי המשמש בסיס לקיומה של החברה, וברוח התקופה גם בסיס לקיום הלאומי, ומשום כך הביעו דאגה לנוכח ריבוי מקרי הגירושין. כמו אתרים אחרים של המרחב הפרטי, נתפש הקשר הזוגי כראוי וכנוקף לידע של מומחים שכתבו במדורי ייעוץ קבועים ובכתבות מזדמנות. הדיון בזוגיות נעשה פומבי במסגרת המדורים לשאלות ותשובות של קוראות נשים ששלחו מכתבים למערכת העיתון. לדיון בנושא היה אופי מגדרי משום שמוסד הנישואין המודרני נחשב אז למוסד המבוסס על רגשות ואינטימיות ועל כן הוא בתחום אחריותן של נשים - הממונות על רגשות.⁷¹

שוב ושוב עלתה שאלת חשיבותם של הנישואין והילודה, שיכלו להתממש באמצעות קשר זוגי. המציאות המשתקפת באמצעות המודעות מעלה את השאלה מדוע הן היו נחוצות ומה הייתה מערכת האינטרסים שבגינם התאמצו אנשים להשתדך. אבחן כמה ממניעים נבחרים אלה.

החוקרת דבורה ברנשטיין טענה כי בארץ ישראל העירונית של טרום תקופת המדינה, היו הנישואין הממוסדים צורת החיים הנורמטיבית היחידה לאנשים בוגרים. במסגרת המשפחה נבנתה זהותו החברתית של היחיד ובה הוא מצא מענה לצרכיו היום-יומיים; רווקות ובדידות בהקשר זה נתפשו כחריגה מהנורמה.⁷² מתוך כך מובנת הרתיעה מפני האפשרות של להיות רווקים ומן הסטיגמה החברתית הכרוכה בכך. הדבר בולט ביתר שאת בשנות המדינה הראשונות, לנוכח גיל הנישואין הממוצע הנמוך וטקסי הנישואין הרבים שנערכו בהן, שמספרם הלך ודעך במרוצת העשור. בשנת 1957, גיל הנישואין הממוצע בקרב גברים יהודים היה כזה: ילידי אסיה ואפריקה 26.7, ילידי אירופה ואמריקה 33.2, וילידי הארץ 25.2 שנים; הגיל הממוצע שבו נישאו חתנים רווקים היה 26.2 שנים.⁷³ נוסף על כך, נתוני התקופה מלמדים כי מרבית הנישאים היו בני 25 ומטה. לדוגמה, בשנת 1953 היה הגיל הממוצע שבו נישאו

המסורתיים של תפקידי האישה כגון כיצד להזין את בני ביתה, לחנך את ילדיה ולקיים את מצוות האפנה. ראו: מיכאלי, 'מידע וידע בעיתוני נשים בישראל', עמ' 20.

71 עפרה טנא, הבתים הלבנים יימלאו: חיי יומיום בדירות תל אביב בתקופת המנדט, הקיבוץ המאוחד, בני ברק 2013, עמ' 279.

72 דבורה ברנשטיין, נשים בשוליים: מגדר ולאומיות בתל אביב המנדטורית, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2008, עמ' 99-101.

73 לוח 10, 'החתנים לפי יבשת לידה וגיל (יהודים)', שנתון סטטיסטי לישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים 1957, עמ' 32.

רווקות 22.0 שנים, והנתונים כמעט זהים לאורך כל העשור; הגיל הממוצע שבו נישאו רווקים באותה שנה היה 26.8 שנים ואף ירד במקצת עד 1957.⁷⁴ גיל הנישואין הצעיר יחסית והיעדר האפשרות של רווקות הוליד חשש כבד בלבן של נשים רווקות שעברו את גיל 25. מיבר מציינת כי הלחץ להינשא הופעל על נשים יותר משהופעל על גברים, מאחר שנשים הוגבלו בשל גיל הפריון והנורמות החברתיות והמיניות. עובדה זו גרמה לנשים רבות לצמצם את בררנותן כלפי גברים ולהינשא לבני זוג שאולי בתנאים אחרים היו נחשבים בעיניהן בלתי מתאימים.⁷⁵ זאת ועוד, בני משפחה, מכרים ושכנים נהגו לארגן מפגשים בשביל רווקות ולהאיץ בהן להינשא, מתוך ראייה שנשים שאינן נשואות נחשבות למתוסכלות שכן שאיפתיהן האימהיות לא מומשו עקב כישלונן למצוא בן זוג.⁷⁶ עיתונות התקופה מציגה חרדה אמתית מפני רווקות ומאפיינת אותה כ'תופעה'. שרון הציעה כי 'נערות רבות מתאכזבות מן העובדה שלא באו בברית הנישואין, ורואות את עצמן שונות ומזרות מן האחרות'.⁷⁷ יתר על כן, היא ביקרה בחריפות נשים רווקות, ציינה את העדפתן לפתח קריירה על פני נישואין ותלתה את רווקותן ברקע משפחתי רעוע שגדלו בו.⁷⁸ לטענתה, 'התפישה הבריאה והטבעית ביותר היא זו, שעל צעירים וצעירות לבלות יפה יחדיו, ובהגיע הזמן - להינשא ולהקים משפחה'. במעבר מן השדה הפרטי אל השדה הכלל-ישראלי, ציינה כי 'איזה דור יצמח לנו [...] אם בכלל יצמח? דור בלי בית, בלי חמימות והורים. דור בריא ואיתן יכול לקום אך ורק מתוך משפחות מאושרות [...] המשכת חיי הרווקות טומנת בחובה אסון הן למקימיה והן לדורות הבאים'.⁷⁹ החששות באו לידי ביטוי מרתק בכתבה 'מבצע כלולות', המתארת את אכזוביה של אישה צעירה מהיכרות ללא תכלית, את קנאתה בחברותיה הנשואות ואת שאיפתה להינשא משום ש'בחורה בגילי צריכה כבר להינשא!':

74 לוח 5, 'הנישאים, לפי המין, הגיל והמצב המשפחתי (יהודים)', שם, עמ' 28.

75 מיבר, 'דימויי המין בישראל', עמ' 19-20.

76 טרם תקופת המדינה, לא זכו נשים בארץ ישראל לגיטימציה לכינון חיים עצמאיים, נחסמה מזהן הגישה למקצועות שמסורתית נחשבו 'גבריים' כמו חקלאות, ולכן הן נאלצו להינשא כדי להתקיים מבחינה כלכלית. ראו: ענבל יגן, 'רווקות באמצע החיים: השגת לגיטימציה בחברה הישראלית', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 1997, עמ' 7-8; ר. שטיין, 'אם הגעת לגיל הנישואין', **לאשה**, 1 (131), 5.10.1949; מרים ידידיה, 'אגרת מאת צעירה בלתי נשואה', **חיי שעה**, 4, 13.8.1953; דליה שלומי, 'הגיל המתאים לנישואין', **לאשה**, 44 (328), 22.7.1953.

77 עדנה שרון, 'הפחד מפני הנישואין - מנין?', **לאשה**, 35 (319), 18.5.1953.

78 הנ"ל, 'הרע שבחיי רווקות', שם, 14 (193), 20.12.1950.

79 שם.

יום שלישי: הבוקר קמתי בהחלטה נחושה... לכב' הנהלת העיתון נא לפרסם בעיתונכם את המודעה הבאה: נערה צעירה ממשפחה טובה מעוניינת להכיר בחור מסודר למטרת נישואין... את המכתב שלחתי מיד בצאתי... התביישתי מאוד להופיע אישית בהנהלת העיתון...
יום חמישי: לאחר שני ימי ציפיה מתוחים קיבלתי מכתב.
יום ראשון: במשך הימים המעטים מאז קיבלתי את המכתב אני חיה בעולם שכולו אושר...

אינני יכולה לצייר בדמיוני את מראהו. האם יהיה בלונדי או שטני?
יום שני: סוף סוף הגיעה השעה המקווה. זמן רב לפני השעה הקבועה יצאתי מביתי ושוטטתי בכיכר מוגרבי בעצבנות גלויה. אולם איש לא בא.⁸⁰

פניות רבות של נערות ונשים, אך גם של נערים וגברים, למדורי העצה שהתפרסמו בעיתוני נשים כמו לאשה וחיי שעה מצביעות על חשש מפני בדידות ועל הקושי למצוא בן זוג למטרת נישואין. אמנם חשש מסוג זה עשוי להתקיים בחברות אחרות, אך כאן מדובר בפחד בלתי רגיל המאפיין רווקים בשנים אלו. עיתונאים שכתבו על נושא הרווקות היו חלוקים בדעתם. חלקם נטו לעודד את הקוראים והקוראות להמתין לבן הזוג הנכון - אם כי לא הביעו תמיכה באפשרות של להיות רווקים - וחלקם זירזו אותם להינשא. שרון סברה כי 'אהבת שני המינים אינה דרישה אישית אלא של האנושות כולה [...]' רק בררנות יתר מובילה לבדידות נצח.⁸¹ היא אף האיצה באחת הקוראות כשהנחתה אותה להינשא בתארה אותה כ'נערה שהגיעה לפרקה ובכל זאת טרם זכתה להצעת נישואין [...]' מצאי דרכים לכך ומהר - אחרת...⁸²

שימוש בתארים כמו 'בריא' ו'טבעי' נועדו לנסוך בכתוב יותר מהיבט סוציאלי-חברתי או דאגה פשטנית. השימוש בהם הוסיף לכתוב נופך מדעי ומקצועי, כמעין אסמכתה לאמינות הידע שבידי שרון. המילים 'טבע' ו'בריא' הן מילים שנעשה בהן שימוש ב'רגון המדעי בעוד ההקבלה בין 'דור בריא ואיתן' ל'משפחות מאושרות' התוותה את הדרך אל האדם הפשוט - במקרה זה הקורא - שאחראי לשלמותו הפיזית והנפשית ולהבטחת בריאותו בעתיד. על מנת שיעמוד בכך נדרש הקורא לנהוג על פי כללים אתיים, מוסריים וחברתיים, ולא זו בלבד אלא גם על פי דרך המדע. העיתונות, בראותה את עצמה שופר של המדע והרפואה, קשרה בין אימהות למדע. היא הנחתה נשים כיצד לפעול בתחומי רווקות ונישואין מתוך אימוץ השקפות מדעיות בבסיסן אשר חלחלו לחברה. כך למשל, חוקרים הנחילו את המושג

80 טובה אליצור, 'מבצע כלולות', שם, 27 (206), 21.3.1951.

81 שרון, 'הפחד מפני הנישואין - מניין?'

82 הנ"ל, 'סודות מן החדר: ואלה החיים במערומיהם', לאשה, 32 (316), 29.4.1953.

'אימהות מדעית' מתוך ראייה שעליהם לחנך נשים, שנתפשו מבחינה פסיכולוגית וחברתית כפגיעות יותר וזקוקות לפיקוח רפואי הדוק יותר.⁸³ החברה הסובבת ראתה את עצמה כאפוטרופוסית של הרווקות, האחראית לשלומן ולאושרן - בדרך שהיא הבינה אותם. ייתכן שהחברה לא ידעה כיצד להתייחס לאישה שחיה בגפה, איך לעכל את היותה חריגה באשר היא מגלמת בדמותה את הערעור על המשפחה כמוסד פטריארכלי ועל הפונקציות שממלאת המשפחה בחברה היהודית והישראלית החדשה. מכאן שרווקות, מלבד העובדה שהיא לא נחשבה חלופה לנישואין, גם קראה תיגר על מוסד הנישואין ואימה על הסדר החברתי הקיים ועל האינטרס הלאומי הקולקטיבי.

צרכיה של החברה במדינה החדשה

טענה רווחת היא כי המשפחה היא כלי שבו שומרת החברה על הסדר המשפחתי הקיים, ולתכלית זו - קיום המשפחה הוא אינטרס של המעמד השליטי, המבקש לשמר את שליטתו בחברה ואת הציות של חבריה לכללים ולחוקים התומכים בסדר החברתי הקיים.⁸⁴ בתוך כך, ניתן לראות את מי שאינו מקיים את התא המשפחתי הקוננוציונלי כפורע את הסדר החברתי הקיים וכמערער את יחסי הכוחות בתוכו. הדרישה לקיים את הסדר החברתי התבטאה באמונה, בעמדות או במדיניות המעודדות ילודה, המרוממות את תפקיד ההורות ומדגישות את היתרונות שבהולדת ילדים וגידולם.

עמדה זו לא התגבשה בחלל ריק. השנים שלאחר הקמת מדינת ישראל היו הרות גורל במישור התא המשפחתי.⁸⁵ קשיי הקיום הביטחוניים והכלכליים העצימו מאוד

83 ככלל, בשנות החמישים ראו את עצמם הרופאים חלק מהעילית המובילה במדינה ודרשו לעצמם חופש פעולה מלא בתחום מומחיותם. בד בבד, התעצמו בעולם מעמד המומחים המדעיים בכלל ותהליכי המדיקליזציה בפרט. ראו: אורית רוזין ונדב דוידוביץ', 'ההסתדרות הרפואית בישראל בשנות החמישים ובשנות האלפיים', עיונים בתקומת ישראל, 19 (תשס"ט), עמ' 77.

84 הפילוסוף הסוציאליסט פרידריך אנגלס (Engels) טען כי משמעות הדבר היא שמי שאינו נשוי מאיים על יציבותה של החברה, מכיוון שהוא מפיק פחות תועלת מציות לחוקיה ואין הוא זקוק למוסדות חברתיים כמו מוסדות חינוך, חברה או דת, ולכן הוא עשוי לערער על הסדרים שעליהם מתבססים מוסדות אלו ועל הסדר החברתי כולו. ראו: חגית ברטוב, 'אתגר הרווקות: האם הגדרת תופעת הרווקות כ"בעיה" עונה על צורך חברתי?', דעות, 17 (תשס"ד), עמ' 29.

85 אלו היו שנות עלייה גדולה מאירופה, מארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה. הזרם הגואה של עולים חדשים במדינה שזוה עתה השיגה את עצמאותה נראה כהזדמנות שאין

את היכולת האנושית להסתגל במהירות למצב החירום הנמשך. זאת, באמצעות זרם עז של שטף החיים כמו חתונות ולידות, לעתים מתוך התרסה של 'אף על פי כן' והכרה בחשיבות האסטרטגית של המשך השגרה, ולרוב רק מתוך התגברות יצר החיים.⁸⁶

במאמרה בנושא נשים ואזרחות, טענה הסוציולוגית ניצה ברקוביץ כי על נשות ישראל הוטל התפקיד של הבאת צאצאים למען עתיד הקולקטיב הלאומי:

האימהות במקרה זה אין פירושה הקצאת הנשים לספירה הפרטית/הביתית גרידא, אלא הוצאה סימבולית של הפונקציות המשפחתיות הללו מהתחום הפרטי אל הציבורי/הלאומי. משמעות זו של אמהות מוציאה את הנשים מהתחום הביתי ומקשרת אותן, דרך תפקידן המשפחתי/הפונקציונאלי, לספירה הציבורית/הלאומית.⁸⁷

הדבר בלט בספרות מגוונות שבהן 'חונכה' האישה ללדת ילדים.⁸⁸ דוגמה אחת לכך היא הזירה הפוליטית, ובייחוד הוויכוח שהתנהל בכנסת בשנת 1950 בנושא הגבלת גיל הנישואין בשל הנוהג להשיא ילדות צעירות למבוגרים מהן. דיון זה עבר מענייני אישות לתחום חשיבות הילודה בישראל, ובמהלכו ביקשו חברי כנסת מסיעות שונות לעודד ילודה באמצעות קביעת גיל נישואין נמוך לאישה. אברהם טביב,⁸⁹

לה תקדים לאזן את הנחיתות הדמוגרפית של אוכלוסיית ישראל אל מול שכנותיה ובכך להשיג יעדים חברתיים וכלכליים. זאת ועוד, נפילתם של למעלה מ-6,000 חיילים ואזרחים במלחמת העצמאות, כאחוז מכלל האוכלוסייה היהודית, נחקקה כטראומה שאין לה אח ורע. ראו: אלחנן אורן, 'מלחמת העצמאות - מטרות, שלבים, מערכות ותוצאות', בתוך: אלון קדיש (עורך), מלחמת העצמאות תש"ח-תש"ט: דיון מחדש, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל אביב 2004, עמ' 65. בין התוצאות העגומות של אירועים אלו יש לציין את אבדן חייהם של גברים רבים. יש להניח כי דבר זה הביא בפועל לידי צמצום אפשרויות הנישואין בעבור נשים בימי ראשית המדינה, ובמידת מה גם לצמצום יכולתן של הנשים לברור מבין הגברים.

86 נורית כהן-לוינובסקי, 'מפסח תש"ח עד פסח תש"ט: חגים וחגיגות במלחמת העצמאות', בתוך: מאיר חזן ואורי כהן (עורכים), תרבות, זיכרון והיסטוריה: בהוקרה לאניטה שפירא, ב (תרבות וזיכרון ישראל), מרכז זלמן שזר ואוניברסיטת תל אביב, ירושלים תשע"ב, עמ' 624.

87 ניצה ברקוביץ, "אשת חיל מי ימצא?" נשים ואזרחות בישראל, סוציולוגיה ישראלית, ב (1) (1999), עמ' 288.

88 במסגרת עבודה זו, לא אוכל לעסוק בשלל ההיבטים של התופעה. זו ראויה למחקר נפרד וארוך יריעה.

89 אברהם טביב (1889-1950) היה חבר הכנסת הראשונה. הוא נולד בתימן וגדל במשפחה מסורתית. פעל רבות במישור הציבורי. הצטרף למפא"י בשנת 1945 ונבחר מטעמה

חבר כנסת מטעם מפא"י, שהתנגד להעלאת גיל הנישואין, שילב ציונות עם דת ומשפחתיות פטריארכלית בדבריו למען ריבוי ילודה:

כל חוק חדש בעניין הגבלת זמני הנישואין למעלה מגיל הבגרות מתנגד לחוק-הטבע ולחוקי התורה והיהדות [...] ואם נחוצה לנו חקיקת חוקים בענייני אישות, צריך לחוקק חוק ולהטיל עונשים קשים על ביטול פריה ורביה, על בחורה ובחירה שאינם רוצים להתחתן, על בחור או בחורה המגיעים לגיל 20 ואינם מתחתנים לפני החוק [...] אנו זקוקים לצבא משלנו, מבני ארצנו, מוגדל על טהרת הלשון העברית, ממושמע כהלכה [...] רבותיי, אנו שרויים בין שבע מדינות עוינות מאוכלסות מריבוי טבעי [...] ואנו יושבים כאן ומחוקקים חוקים למניעת הריבוי הטבעי [...] יש לעודד את הריבוי הטבעי, פריה לשם גידול בנים.⁹⁰

אם כן, טביב סימן את גיל הנישואין הצעיר כתכתיב הטבע והדת, ולא זו בלבד אלא גם כתכתיב לאומי המתעצב לנוכח מרוץ דמוגרפי בין ערבים ליהודים. עמדה זו הציעה התערבות של המדינה בחיי האישות מתוך ראייתה את הילודה כחובה הלאומית המרכזית של האישה, ואת רחמה - כרתום לשירות המדינה.⁹¹ כמוהו, גם חבר הכנסת אברהם חיים שאג⁹² מהחזית הדתית המאוחדת סבר כי 'כבר מציעים בקלות ראש ובקלות דעת גם לגיל 20, ואין שמים לב לטובת המדינה ולטובת האומה. עוד מעט ויביאו לנו הצעה שעל הבחורה לשבת עד שילבין שעה'.⁹³

לכנסת. נפטר במהלך כהונתו. ראו: דוד תדהר (עורך), 'אברהם טביב', אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו, ד, הוצאת המחבר, תל אביב 1950, עמ' 1947.

90 דברי הכנסת, ישיבה ק"י, ינואר 1950, המדפיס הממשלתי, ירושלים 1950, עמ' 651-652.

91 טביב תבע לגייס את האישה להולדת בנים על מנת שאלו ישתתפו במלחמות. לתפישתו, אדם רווק היה אדם נחות בעוד נישואין ופוריות היו חובות דתיות וחברתיות שלא נועדו להשגת שמחה אישית ומשמעות קיומית. ראו: Orit Rozin, *A Home for All Jews: Citizenship, Rights, and National Identity in the New Israeli State* (trans. by Haim Watzman), Brandeis University Press, Waltham, MA 2016, pp. 41-42.

92 אברהם חיים שאג (1883-1958) היה חבר כנסת מטעם חזית דתית מאוחדת בכנסת הראשונה. ממיסדי מפלגת המזרחי ומראשיה בארץ. בשנות השלושים שימש כיושב ראש המועצה הדתית בירושלים ויושב ראש חברה קדישא 'קהילת ירושלים'. נבחר לכהן בכנסת הראשונה והיה חבר ועדת הכספים. ראו: תדהר (עורך), 'אברהם חיים שאג', אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו, עמ' 1949-1950.

93 שם; ראו גם השקפתו של ראש הממשלה דוד בן-גוריון בנושא: 'הגברת הילודה היא תנאי הכרח לקיומה של ישראל, ואישה יהודית שאינה מביאה לעולם לפחות ארבעה ילדים [...] מועלת בשליחות היהודית', בתוך: לסלי הייזלטון, *צלע אדם: האשה בחברה הישראלית*, עידנים, ירושלים 1978, עמ' 53.

לצד הפן הפוליטי, ההתמנונונו בהיקף העלייה לארץ בתחילת שנונו החמישי הביאה לידי העלאתו לסדר היום של הדיון בסוגיה הדמוגרפית של החברה הישראלית.⁹⁴ בראשיתן של שנונו החמישי ובאמצען עוודדה המדינה, באמצעות מענקים ותמיכה חומרית, נישואין והבאת ילדים לעולם על מנת לשרת ולממש את ערכיה ומטרותיה של האומה, שהמדינה היא מְגַנְתָּה. התגמול מצד הממסד מוכיח את החשיבות של חיי המשפחה בספרה הציבורית ואת הנכונות לתגמל את האזרחים בעבור זוגיות והקמת תא משפחתי שהוא עמוד התווך בבנייתה של החברה החדשה. החשש בדבר יציבותה ועמידה של החברה נבע גם מגורמי חוץ. בתקופה שלאחר הקמת המדינה הוענק לנושא הפער הדמוגרפי שבין ערבים ליהודים מקום רב בסדר היום הציבורי, וההנהגה ערכה מסע הסברה נמרץ לעידוד הילודה כצורך קיומי.⁹⁵ זאת ועוד, האיום הדמוגרפי והביטחוני של מיעוט יהודי בתוך רוב מוסלמי במזרח התיכון והקיום בארץ שנוסדה לאחר אימת ההשמדה בשואה, יצרו תחושה שישראל היא מדינה במצור. נוצר אפוא קישור אתנו־דמוגרפי בין נכונות האישה ללדת ובין מחויבותה לתרום להישרדות הקולקטיבית.⁹⁶ מכאן שנישואין בעשור

94 המדיניות הציבורית שהתגבשה לעידוד משפחות גדולות כללה הפניית משאבים וחקיקה שנועדה להקל על הורים להרבה ילדים (מעל ארבעה בדרך כלל). המדיניות בתחומי השיכון, המיסוי והביטוח הלאומי החלה להעניק עדיפות לתא המשפחתי בכלל ולמשפחה הגדולה בפרט. ראו: ברקוביץ, 'אשת חיל מי ימצא?'; עמ' 285; הממסד היה שותף לעידוד נישואין ולהקמת משפחה באמצעות זרזים שהעניק לציבור. כך למשל, בתקופת הצנע חולקו נקודות לטקסטיל אשר גילמו העדפה לאוכלוסיות ספציפיות נבחרות, ובהן 'נישאים' ו'נשים הרות'. ראו לדוגמה את דבריו של שר הקיצוב דב יוסף מעל בימת הכנסת: 'אם זוג יתחתן, נעמיד לרשותם מספר נקודות שיאפשר להם לקנות סדינים, ציפיות, וכו', כדי להתחיל את חיי הנישואין שלהם', בתוך: דברי הכנסת, ו, 2.8.1950, עמ' 2125.

95 כך למשל, הוענקו הטבות ופרסים לנשים שהרבו ללדת - ואלו היו נשים נשואות ולא רווקות, מכיוון שהתרבות היהודית המסורתית החשיבה את הנישואין כתנאי להולדת ילדים. נשים אשר לא ילדו נתפשו בקרב קבוצות שונות, דתיות וחילוניות, כפוגעות במטרה היהודית לפתור את הבעיה הדמוגרפית, ולכן רווקות נחשבו בלתי כשירות מבחינה אישית ולאומית כאחד. ראו: יגן, 'רווקות באמצע החיים', עמ' 8.

96 עניין הלידה נושא משמעויות היסטוריות, דתיות ולאומיות. נשים יכלו להיות שוות בעם ולהתקבל כחברות מלאות בחברה בתנאי שמימשו את פוטנציאל הרבייה שלהן, שעל מנת לעמוד בו היה עליהן לבוא בברית הנישואין. ראו: שם, עמ' 15-16; על נושא עידוד הילודה ראו: אורנה דונת, 'פרו־נטליות סדוק: הבחירה בחיים ללא ילדים בישראל', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2007, עמ' 9-11; ראו גם מחקרה של סיגל גולדין העוסק בפוליטיקה של טכנולוגיות פריון בישראל. גולדין רואה בפרו־נטליות בישראל שיקוף של נרטיב לאומי, דתי ודמוגרפי, נרטיב של 'זכויות ורגשות', נרטיב

הראשון למדינה היו דרך להשגת לגיטימציה חברתית, ומשנתקבלה - כפתה החברה על הפרט הן את הנישואין והן את ההורות כערכים שאין בלתם כדי לשמור על הקולקטיב היהודי והרוב היהודי בישראל. אם כן, כבר מראשיתה התקיימו בישראל פרקטיקות רבות לעידוד ילודה ולתמיכה בהורים המבקשים ללדת ולהרחיב את משפחותיהם, ובכללן הושטת סיוע להורים לילדים.⁹⁷

שיקולים כלכליים בבחירת בן זוג

כפי שהראיתי, המדינה תמכה באמצעות מענקים, בין השאר בנושים הרות וברוקים שנישאים. עם זאת, היבטים כלכליים נוספים עשו את החיפוש אחר בן זוג לנישואין לכדאי במיוחד.

ראשית, היה מחסור חמור בדיור והוא תואר כגורם המונע מבני זוג להתחתן וכמערים קשיים על זוגות שכבר נישאו.⁹⁸ בתל אביב למשל, נבע המחסור בדיור מכך שלמן שנות השלושים תוכננו ונבנו הדירות בעיר בהתאם לתפישת החלל היעודית שתאמה את דגם המשפחה הגרעינית, שהייתה המשפחה המערבית

אוניברסלי הנשען על 'המוסר הביולוגי' של המשפחה, על אתוס 'ההתבגרות התקנית' באמצעות הורות ועל הנרטיב הליברלי העוסק ב'זכות לאושר': סיגל גולדין, 'טכנולוגיות של אושר: ניהול פריון במדינת רווחה מעודדת ילודה', בתוך: יוסי יונה ואדריאנה קמפ (עורכים), **פערי אזרחות: הגירה, פוריות וזהות בישראל**, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, ירושלים 2008, עמ' 165-204.

97 Daniel Sperling, 'Commanding the "Be Fruitful and Multiply" Directive: Reproductive Ethics, Law, and Policy in Israel', *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 19 (2010), p. 364

98 תעשיית הבנייה פרחת בשנות השלושים והארבעים הודות לגידול האוכלוסייה, שכן העבודה וחומרי הבניין הזולים, הרגלי השכירות וההשקעה בבנייה לשכירות שהביאו עמם עולי אירופה. בתקופת מלחמת העולם השנייה הואט קצב הבנייה למגורים בגלל היעדר חומרי בניין וכוח אדם ולכן נוצר מחסור חמור בדירות. לאחר קום המדינה, החלה העלייה ההמונית, שהכפילה את מניין האוכלוסייה היהודית בתוך ארבע שנים. ראו: יוסף סלייפר, 'השיכון העירוני בשנות המדינה', **בטחון סוציאלי - כתב עת לדיון בנושאי רווחה ובטחון סוציאלי**, 18-19 (דצמבר 1979), עמ' 6; פעולות שיכון ציבורי החלו כמתן מענה לעולים החדשים שהתגוררו במעברות ובמחנות העולים. בד בבד הוקמו שיכונים בעבור אוכלוסיות יעד שונות שסבלו אף הן בשל מצוקת הדיור, כמו תושבים ותיקים, אנשי צבא הקבע וחייילים משוחררים. כמו כן, החלו בפעילות שיכון עממי כדי לשפר את תנאי המגורים של תושבי הארץ הוותיקים שגרו בצפיפות, בבתי הוריהם או בשכירות משנה. ראו: חיים דרין-דרבקין, **שיכון וקליטה בישראל**, ספרי גדיש, תל אביב 1955, עמ' 21-38, 90-86.

העירונית האידיאלית. אלא שבמציאות הכלכלית, הפוליטית והתרבותית של העיר, לא רק משפחות גרעיניות חלקו חלל דירה אחד לבדן - דבר שיצר צפיפות גבוהה והרכבים של שותפות בלתי נוחים ומפריעי פרטיות.⁹⁹

מדיניות הצנע שהונהגה בארץ בשנים 1949-1959 הקשתה אף היא את תנאי המחיה. מדינת ישראל בשנותיה הראשונות הייתה נתונה במחסור כלכלי חמור, בעיקר בשל ההוצאות הכספיות הרבות שהיו כרוכות במלחמת העצמאות ובקליטת העלייה ההמונית, שהכפילה את מניין האוכלוסייה במדינה בתוך ארבע שנים. חלק מהגבלות המשטר בוטלו בשנת 1953, ושנה אחר כך, בעת שהוסר בהדרגה הקיצוב מרוב מוצרי הצריכה, החלה צמיחה כלכלית מהירה ובעקבותיה עלתה רמת החיים בארץ.¹⁰⁰ בתנאים מגבילים אלו, הטבת תנאי החיים הצריכה טקטיקה, חכמה, יצירתיות רבה ותושייה. המחסור בסחורות מסוימות הביא לידי האמרת מחיריהן בשוק החפשי באופן שקבוצה מצומצמת בלבד הייתה יכולה לרכוש אותן. לפיכך, מרבית האוכלוסייה התקשתה לרכוש מוצרים בסיסיים ונדרשים.¹⁰¹ לנסיבות אלו היו השלכות על מצבם של האזרחים מבחינה חומרית וערכית, ומכאן - על בחירותיהם בבני זוג.

באחת הכתבות שפורסמו בעיתונות בנושא זה, תיארה הכותבת את המחסור בשיכון כדבר שבגיננו קרו טרגדיות רבות, ובהן בני זוג שנאלצו ללוות כספים, לשלם דמי מפתח, להתגורר עם הוריהם או אצל חברים או כל אחד אצל הוריו. למרות זאת המליצה: 'תתחתנו בין כה וכה. למרות הכל! נגד הזרם! כי שניכם בריאים, חזקים, צעירים ואוהבים. הקשיים לא יפחידכם. דירה? מי מדבר על דירה? צריך, חדר, מחסן, מקום ביפו, שיכון זול, חובות - איך שהוא נסתדר.'¹⁰²

99 בשנת 1948 הצפיפות הממוצעת בבתים הייתה שלוש נפשות לחדר. בדירות של חדר אחד הייתה הצפיפות הממוצעת 4.6, ובדירות שני חדרים - 2.46 נפשות לחדר. ראו: טנא, **הבתים הלבנים יימלאו**, עמ' 116-118; צפיפות האוכלוסין לקילומטר מרובע הגבוהה ביותר בארץ בשנת 1954 הייתה במחוז תל אביב - 3,328.5 נפש על שטח יבשתי של 165 קילומטר מרובע. ראו: **שנתון סטטיסטי לישראל**, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים תשט"ז, עמ' 6.

100 על הרקע הרעיוני והממסדי למשטר הכלכלי והאופי של מדיניותו, ראו: נחום גרוס, 'כלכלת ישראל', בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור הראשון: תש"ח-תשי"ח** (עידן, 20), יד יצחק בן-צבי, ירושלים תשנ"ח, עמ' 138-147; אורית רוזין, **חובת האהבה הקשה: יחיד וקולקטיב בישראל בשנות החמישים**, המכון לחקר הצינונות וישראל ע"ש חיים ויצמן, אוניברסיטת תל אביב ועם עובד, תל אביב 2008, עמ' 58-61.

101 מרדכי נאור, 'הצנע', בתוך: הנ"ל (עורך), **עולים ומעברות, 1948-1952: מקורות, סיכומים, פרשיות ונבחרות וחומר עזר**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1986, עמ' 97-110.

102 'להנשא או לחכות?', **לאשה**, 2 (152), 13.10.1949; 'כיצד נתחתן וחדר אין לנו?', שם, 23

כלומר הגיל, האהבה והאידיאלים חזקים מן התנאים החומריים הקשים והאתגרים שהם מציבים.

מהכתוב במודעות השידוכין עולה כי פשרה זו לא הייתה מקובלת על רבים. אלה דרשו להכיר אדם בעל דירה לשם שיפור מצבם, או ציינו כי הם בעלי דירה על מנת שייראו אטרקטיביים בעיני בני זוג פוטנציאליים המייחלים נואשות לחיים טובים יותר. נראה כי בהשפעת התנאים האלה שאפו רווקים להשתדך לבעלי ממון ונכסים. המצב החמיר כל כך, עד שלעתים נכס וממון היו תנאי לנישואין. מודעות השידוכין ממחישות זאת ומוכיחות עד כמה חשוב היה ההיבט הכלכלי.¹⁰³ הבוטות הזאת, השמה דגש על הפרספקטיבה הכלכלית בהחלטה ליצור מערכת יחסים, אינה עומדת בחלל ריק. על פי קולינס וקמרון, התהוות של יחסים יכולה להיות מותנית בהיבט כלכלי. לטענתם, שוק הנישואין הוא עסק לכל דבר ועניין, ומערכות יחסים הן כמו סחורות. אדם רציונלי יבחר בשותף שיוכל לספק לו את המיטב ממערכת יחסים עמו, ולשם כך אף יהיה מוכן להתפשר על דברים שהם חשובים בעיניו על מנת להרוויח דברים אחרים שתועלתם גדולה בעיניו.¹⁰⁴

לפיכך, בחירת בני זוג בבני אדם כרוכה בהערכה מראש של משאבי בן הזוג המיועד. החוקרים יוחנן פרס ויערית בוקק טוענים כי נישואין וההתקשרות לקראתם מתרחשים טרם התבססותו הכלכלית, המקצועית והחברתית של הגבר, ולכן האישה בוחרת בבן זוג בעל פוטנציאל טוב ומוטיבציה לממשו.¹⁰⁵ כך הדרישה במודעות השידוכין - להכיר אדם בעל מקצוע ונכסים. על רקע קשיי השעה, ניכר כי נשים שביקשו להשתדך התעניינו דווקא בגבר שכבר הוכיח את יכולותיו המקצועיות, על מנת שיוכל להבטיח להן ולצאצאיהן נישואין נטולי דאגות כלכליות. טנא טוענת כי בתקופת המנדט הבריטי, הרעיון של שיקולים כספיים המעורבים בהתקשרות הנישואין לא היה זר לאנשי התקופה.¹⁰⁶ מכאן שגם בעשור הראשון למדינה, הערכים התרבותיים, התנאים החברתיים והמציאות

(202), 21.2.1951; מ. מייזלס, 'ובכל זאת מתחתנים', מעריב, 15.4.1951; ראו גם בדיחות שפורסמו בנושא נישואין כפתרון למחסור בשיכון: 'בעיית השיכון', לאשה, 16 (195), 3.1.1951.

103 דוגמה לכך היא התשובה ל'יעל האומללה' במדור המכתבים של לאשה: 'כול הוא לדרוש ממך אהבה כתנאי לנישואין אך דירה? מה פירוש לא יישאך עד שתהיה לך דירה מרווחת?'; ראו: 'רוצה בן או בדירתך?', לאשה, 10 (189), 22.11.1950.

Alan Collins and Samuel Cameron, *Playing the Love Market: Dating, Romance, and the Real World*, Free Association Books, London and New York 2000, p. 15

105 יוחנן פרס ויערית בוקק, 'בחירת בן/בת זוג בבני אדם', כמעט 2000, 18 (1998), עמ' 9.

106 טנא, הבתים הלבנים יימלאו, עמ' 271-272.

הפסיכולוגית יצרו מצב שבו זוגיות שימשה פלטפורמה לרמת חיים נאותה. תיאוריית החליפין החברתיים מאששת סברה זו בהתבסס על ההנחה שרציונליות מכתובה את התנהגותם ואת בחירותיהם של בני אדם. גישה זו מראה, לדוגמה, כיצד משאב של יכולת הפרנסה יכול להינתן תמורת הופעה חיצונית נאה. פרס ובוקק, אשר בדקו את המשתנים המשפיעים על בחירת בן זוג אצל שני המינים, מצאו שכל אחד מן המינים מייחס חשיבות שונה ליכולת הפרנסה של בן הזוג ולהופעתו החיצונית.¹⁰⁷ ואילו הסוציולוגית יעל אנוך ראתה ברגעי ההתלבטות דבר שעשוי להתרחש רק במערכת יחסים המתקיימת בין בני זוג קונקרטיים, כאשר בני הזוג שוקלים את כדאיות המשך הקשר לנוכח קשיים אובייקטיביים ולאחר התפתחות הדרגתית של קשרים עמוקים בין שני אנשים המביאים לידי החלטה להינשא.¹⁰⁸

ברם, מקרה המבחן של מודעות השדוכין הולם את גישת החליפין ואת הרציונליות שבבחירת בני זוג. עצמאותן הכלכלית של נשים הייתה נמוכה וכמוה יכולתן להשיג סטטוס חברתי וכלכלי עצמאי ומנותק מזה של גברים.¹⁰⁹ לעומת זאת היו להן תכונות כמו יופי שגברים העריכו. מעטים היו הפרסומים על נשים עשירות התרות אחר גברים עשירים, או על נשים נאות המחפשות אחר גברים נאים, ומעטות המודעות שצוין בהן כי אין חשיבות לגיל או לרכוש.

מנגד, מודעות רבות חושפות שאנשים פנו אל הדומים להם. על פי גישת ההומוגמיה, בני אדם נוטים לבחור בבני זוג הדומים להם במאפיינים האישיים והחברתיים.¹¹⁰ לפיכך, ברוב המקרים יהיה החתן מבוגר מכלתו בשנים אחדות. דת ומוצא הם שני מאפיינים שלגביהם הנטייה ההומוגמיה בולטת במיוחד, וכמוהם הסטטוס המשפחתי לפני הנישואין: בדרך כלל רווקות מתחתנות עם

107 יעריט בוקק־כהן, 'הסוציוביולוגיה ותורת הבחירה הראציונלית כהסברים מתחרים ומשלימים', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2002, עמ' 32-33, 164-165.

108 יעל אנוך, מבוא לסוציולוגיה, יחידות 5-6, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב 2000, עמ' 117.

109 ב־1955 היה שיעור הנשים הנשואות העובדות רק 21.7 אחוזים מכלל הנשים הנשואות. ראו: לוח יב 6, שנתון סטטיסטי לישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים 1980; ב־1955 היה שיעור הנשים העובדות כאקדמאיות ובמקצועות מדעיים וחופשיים או בתפקידי ניהול 22 אחוזים בלבד. ראו: לוח ד, שנתון סטטיסטי לישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים 1960, עמ' 4.

110 דוגמה למודעה ההולמת את הגישה: 'מהנדס צעיר וסימפטי יליד הארץ מעוניין להכיר בחורה סימפטית עד גיל 22 בעלת אמצעים', מדור שדוכין, מעריב, 20.2.1953.

רווקים, אלמנות עם אלמנים וגרושות עם גרושים.¹¹¹ מקצת מהנישאים שייכים גם למעמד חברתי דומה, אך לגבי אפיון זה אין הנטייה להומוגמיה בולטת כמו אפיונים אחרים.¹¹²

הסוציולוגית אווה אילוז עמדה על השאלה אם אנשים 'מתאהבים' אהבה מתכננת ומחושבת ונישאים לבני זוג המתאימים להם מן הבחינה הכלכלית והחברתית. היא מצאה כי אף שכסף ורגש הן קטגוריות נפרדות ואף שהתנהגות מחושבת ותועלתנית סותרת את אידיאל האהבה המסורתית - שיקולים כלכליים וחשיבה אסטרטגית ממלאים תפקיד מרכזי בבחירה בכך זוג מסוים. לטענתה, בשלבי ההיכרות הראשוניים אנשים נוטים, מדעת או שלא מדעת ואם יודו בכך אם לאו, להתבסס על נכסים חברתיים, תרבותיים וכלכליים של בן הזוג, לעתים מתוך שיקולי תועלת ומתוך תפישה של השקעה.¹¹³ טענתה של אילוז הולמת את נוסח המודעות, שלפיו ניכר רצון כותביהן 'להסדר' מן הבחינה הכלכלית וניכר המעמד הזניח שהעניקו לאהבה ולרגשות רומנטיים, או לכל הפחות הם לא הגדירו אותה במודעות, אף ייתכן כי בשל גילם הם היו נכונים להתפשר בבחירת בן זוג.

עם זאת, יש לסייג מסקנה זו משום שהמודעות היו קצרות ונתוני בני הזוג הרצויים נערכו בהן כרשימה. בהיעדר נתונים על תועלתן של המודעות ועל הצלחת השידוכין, אין בידי אמצעי המורה כי הקרבה האינטימית והאהבה לא היו חשובים כלל. יש אפוא מקום להניח כי השיקולים לא היו נטועים בחשיבה אסטרטגית בלבד, אך רמת הבררנות בבחירת בן הזוג גילמה שיקולים החורגים מאטרקטיביות מינית, מחברות ומתכונות אופי, או מאסף של כלל תכונות אלו

111 ב־1950 התקיימו 16,039 טקסי נישואין. מתוכם 8,820 התקיימו בין רווק לרווקה, 315 בין גרוש לגרושה ו־391 בין אלמן לאלמנה. 427 רווקים נישאו לגרושות, 476 גרושים נישאו לרווקות ו־272 רווקים נישאו לאלמנות. ב־1955 התקיימו 13,530 טקסי נישואין. רובם המכריע בין רווקים לרווקות, אך 651 מהרווקים נישאו לגרושות ו־594 מהגרושים נישאו לרווקות - לעומת 540 גרושים שנישאו לגרושות. ראו: לוח 9, 'הנישאים לפי המצב המשפחתי של החתן והכלה (יהודים)', שנתון סטטיסטי לישראל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים, 1957, עמ' 31; הנתונים מאששים את גישת ההומוגמיה ומוכיחים כי לרוב היא הייתה נכונה באשר למצב המשפחתי. הגישה אף הולמת את נתוני הנישאים לפי יבשת לידה וותק. בשנת 1957 התקיימו 14,522 טקסי נישואין. מתוכם 2,030 של ילידי הארץ עם ילידות הארץ ו־7,038 של עולים עם עולות חדשות. ראו: לוח 14, 'הנישאים, לפי יבשת הלידה והותק של החתן והכלה (יהודים)', שם, עמ' 35.

Matthijs Kalmijn, 'Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends', *Annual Review of Sociology*, 24 (1998), pp. 395-421

113 אווה אילוז, האוטופיה הרומנטית: בין אהבה לצרכנות (תרגמה תמר עמית), אוניברסיטת חיפה וזמורה-ביתן, חיפה ולוד 2002, עמ' 197-231.

יחדיו. כן אפשר ללמוד מן המודעות על נקודת הפתיחה בחיפוש אחר קשר זוגי כעל אמצעי סינון מכריע ובל יעבור.

סיכום

החיפוש אחר גבר או אישה 'מתאימים' נדמה כתוסס מאין כמותו למקרא עשרות מודעות השידוכין של שנות החמישים. 'התאמה' זו דורשת בחינה מעמיקה: למה באמת התכוונו אותם פנויים ופנויות? מה הם בעצם רצו? מדוע הציגו את עצמם כפי שעשו? שאלות אלו העסיקו את בני הזמן כפי שניכר היטב מעיתונות התקופה. מתוך עיון מדוקדק בפרסומים ופילוח הנתונים המגוונים מתוך המודעות עצמן, עולה כי השתדכות לבשה צורה רציונלית של בחירה בבן זוג אשר קדמה ליצירתו של קשר אינטימי ורומנטי. בתהליך החיפוש מסוג זה, כיוונו הפנויים והפנויות למצוא אנשים הדומים להם או המשלימים אותם בתכונותיהם. כדי להפיק תועלת בשוק השידוכין, הפועל על פי חוק ההיצע והביקוש, היה על הפרט להציג את עצמו כאטרקטיבי על מנת להגדיל את סיכויו להיכרות מוצלחת.

נדמה שכותבי המודעות שמו דגש על עיסוק כלכלי בחפשם אחר בני הזוג האידיאליים. ניתן להבין זאת על רקע התקופה של שבר כלכלי, שבה פנויים ופנויות קשרו את חוויית האהבה להיחלצות מכלכלת המחסור וביקשו למצות את הטוב ביותר מן המצב הקשה. במציאות כזו, סביר שאנשים יפעלו על מנת לשפר את מצבם, בעוד אחרים, בעלי אמצעים, ינצלו את המצוקה כדי להדגיש את יתרונם הכלכלי. יתר על כן, בסבך של עשרות מודעות השידוכין, היה על הכותבים לגלות כיצד להבליט את עצמם באמצעים מילוליים; נדמה כי אין זה מופרך להניח שהם בחרו לעצב את דמותם במודעה על פי הערכים המצופים מהם בחברה הסובבת ובהסתמך על מה שנתפס כרצוי ונחשק.

מן הכתוב במודעות ניתן ללמוד אילו תכונות בחרו הכותבים להצניע ומה בחרו להדגיש, על פי הדימוי שייחסו לבן הזוג האידיאלי. נוסף על כך, היות שמודעה מסוג זה הייתה אנונימית, או לפחות ללא ציון שמו המפורש של מפרסמה, היא פתחה לו פתח לתאר ביתר גילוי וחשיפה את דמות בן הזוג הרצוי לנישואין. לעתים המבוקש היה בגדר דמיון ופנטזיה, ביטוי של מאוויים ותקוות, שפורטו במודעה בחסות האנונימיות.

עולם המודעות היה מרחב שהתנקזו אליו כמה מלבטיו היום-יומיים של הישראלי בשנות החמישים. מתוך עולם זה ניתן לדלות מידע רב על הקשיים, על החלומות, על התקוות והאכזבות שהיו מנת חלקם של רווקים, גרושים ואלמנות פנויים ופנויות. נראה כי אותם אנשים תרו אחר היכרות עם אדם אמיד או משכיל ובעל מעמד. הם חיפשו אחר מי שדומה להם בעמדותיהם ובערכיהם אבל לא בהכרח באישיותם, בשלב הראשוני לפחות של החיפוש וההיכרות.

מן המודעות נראה שכותביהן היו בררניים ורציונליים מאוד בדרישותיהם. בעבור רבים, זו הייתה דרך למצוא את השותף המושלם על מנת לממש את הדחף לאהבה. בעבור אחרים, זו הייתה דרך לשפר את רמת חייהם, אולי מתוך האמונה כי האהבה לבדה אינה מספיקה כדי לקיים זוגיות טובה וכי זוגיות פירושה יותר ממערכת יחסים רומנטית. הראייה הפונקציונלית הזאת הייתה לכאורה מפוכחת יותר ואף מנוגדת למיתוסים על בן הזוג המיועד. עם זאת, מודעות השידוכין כמו הפנייה לשדכן היו נקודות פתיחה להיכרות, ואין בהן כדי להעיד כמובן על טיבו של הקשר בהמשך. מודעות השידוכין הפרטיות ומשרדי השדכנות, כמו שידוך באמצעות המעגל החברתי הקרוב, סייעו לפנויים ולפנויות להתוודע אל מועמדים פוטנציאליים ולקבוע סיגון ראשוני, ואלה באו במקום ההיכרות המסורתית פנים אל פנים, הדורשת לעתים זמן, אומץ ועשייה להסתיים באכזבה ובמפח נפש. ניכר כי בשנות החמישים, נתפשה המסגרת המשפחתית כמסגרת של שותפות שתפקידה להעניק ביטחון חברתי וכלכלי, המשרה גם ביטחון רגשי. המילים 'מסודר בחיים' חזרו שוב ושוב במודעות השידוכין ואולי בהן טמון הגרעין להבנת רצונם של פרטים לקיים קשר זוגי עם אדם נטול דאגות כספיות לנוכח המחסור והמצוקות הכלכליות במדינת ישראל של אותן שנים.

הסקירה שהצעתי במאמר זה אינה מלאה. כאן עסקתי בסצנת ההיכרות בעיר, ויש לבחון ולאפיין את ההיכרות שרווחו בקיבוצים ובמושבים ולהשוות בין ממצאי הסקירות על מנת לברר אם קיים קשר - ואם כן מהו - בין השתייכות לצורת התיישבות מסוימת ובין האופי של החיפוש אחר שידוך ושל המשתדכים. כמו כן, ניתן לערוך השוואה מגדרית מעמיקה המתחקה אחר מספר הגברים הפנויים ומספר הנשים הפנויות שהיו בכל שנה משנות החמישים, על מנת לברר אם הייתה 'מצוקת נישואין' אשר הניעה אותם לפנות לשירותי שדכנות ולפרסם מודעות שידוכין. ניתן גם להשוות בין מספר המודעות שפרסמו גברים למספר המודעות שפרסמו נשים ולנסות לחלץ מכך תובנות ענייניות.

תיאור העבר מתוך הבנה מיטבית של דרכי הפעולה של בני אדם עשוי לפתוח צוהר לסיפור היסטורי בעל 'אוף' ומשמעות מפרה בעבור חוקר העשור הראשון למדינת ישראל כמו למתעניין בקורותיהם של אזרחי המדינה החדשה, וגם לתרום לקורא המבקש להרחיב את אופקיו ולהעמיק את ידיעותיו ההיסטוריות ואת תובנותיו על חיי היום-יום של התקופה.